

**АКАДЕМИЯИ ИLMҲОИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАҲҚИҚИ СИСТЕМАВИИ
РУШДИ КИШОВАРЗӢ**

ВБД: 336.77.067

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЛАТИПОВА ГУЛАНДОМ САӢҲОМИДОВНА

**ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ҚАРЗДИҲИИ СОҲАИ
КИШОВАРЗӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ
рӯйи ихтисоси: 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

ДУШАНБЕ - 2022

Диссертатсия дар шуъбаи «Омӯзиши мониторинги сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ»-и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ: **Шариф Раҳимзода** - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, директори Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Ҳикматов Умедҷон Сафаралиевич** - доктори илмҳои иқтисодӣ, муовини аввали раиси раёсати ҶСП «Спитамен Бонк»

Ҷураев Беҳзод Машрафович - номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент, сардори шуъбаи таҳлил ва ҷалби маблағгузориҳои Фонди қарзии хурди “Фонди бозтамвил”.

Муассисаи пешбар: **МДТ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров**

Ҳимояи диссертатсия санаи «___» _____ соли 2022 соати ___ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru, телефони котиби илмӣ (+992) 935730010.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (www.tgfeu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии
шӯрои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар шароити мунтазам тағйирёбии вазъи иқтисодии муосир фаъолияти самараноки субъектҳои хоҷагидорӣ, аз ҷумла дар соҳаи кишоварзӣ, аз андозаи захираҳои молиявии худӣ ва дар ҳолати нарасидани онҳо, аз имкони ҷалби захираҳои қарзӣ вобаста аст. Мавсимӣ будани истеҳсолот ва вобаста ба он нокифоягии маблағҳои худӣ дар самти истеҳсолот боиси ташкили муносибатҳои қарзӣ гардида, зарурати истифодаи қарз ҳамчун омилҳои иловагии пешбарандаи фаъолияти субъектҳои кишоварзӣ ба миён меояд.

Тақозои иловагӣ ба воситаҳои пулию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ аз тӯлонӣ будани раванди истеҳсол, зиёд будани маблағи хароҷот барои истеҳсоли маҳсулот ва хусусиятҳои дигари хоси соҳа бармеояд.

Яке аз роҳҳои имконпазири ҳалли мушкилоти соҳаи кишоварзӣ вобаста ба нокифоягии маблағҳои зарурӣ дар давоми сол, ташкили муносибатҳои қарзӣ чиҳати дастгирии молиявии соҳаи кишоварзӣ мебошад. Аз ин рӯ, истифодаи оқилонаи қарзҳои бонкӣ, таҳқиқи муносибатҳои қарзӣ бо субъектҳои хоҷагидорӣ ба мақсад мувофиқ аст. Мутаассифона, сиёсати муосири қарзии бонкҳои тичоратӣ ба қарзгирандагони нисбатан бузург нигаронида шуда, тавачҷуҳ ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), ки ҳиссаи асосии субъектҳои соҳаро ташкил медиҳанд, маҳдуд аст. Дар чунин шароит зарурати таҳия ва рушди механизмҳои самараноки тақвиятдиҳандаи муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба миён омадааст.

Ташкилотҳои қарзӣ дар қонбегардонии талаботи муваққатии соҳаи кишоварзӣ ба захираҳои молиявӣ ва дастрасӣ ба қарз, ки аҳамияти илмӣ, назариявӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқотро муайян кардааст, нақши муҳим мебозанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои назариявии нақши қарз, низом ва механизми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ дар таҳқиқоти олимони хориҷӣ, ба монанди М.М. Коробейников, О.И. Лаврушин, М.А. Лишанский, И.Б. Маслова, К. Пиплз, Э.А. Сагайдак, Е.В. Серов, Ю.В. Трушин, М.М. Усоскин, А.А. Хандруев, Л.И. Холод, Ю.Е. Шенгер, Р.Р. Юнъяев, Р.Г. Янбих ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Мушкилоти тақмили низоми қарздиҳӣ, фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар соҳаи кишоварзӣ дар асарҳои як қатор олимони ва коршиносон, аз қабили Г.В. Беспяхотний, Н.А. Борхунов, И.Н. Буздалов, А.М. Гатаулин, А.А. Голованов, А.В. Гордеев, Л.И. Количев, К.Ю. Королев, А.А. Купавих, Д.А. Мурзин, Е.С. Мезентсев, А.С. Пономарева, А.С. Сидорук, Д.Б. Эпштейн, В.М. Пахомов, А.В. Ткач, М.Л. Хейнсин, И.Ф. Хитсков, Е.В. Худяков, А.В. Чаянов тавзеҳ ёфтаанд.

Дар адабиёти иқтисодии хориҷӣ диққати асосӣ ба шакли дастгирии истеҳсолкунандагони соҳаи кишоварзӣ, арзёбии таъсири ёрӣ аз нуқтаи назари истифодаи босамари моликият ва фаъолияти бонкҳо дар соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи қарздиҳии хурд равона шудааст.

Мушкилоти рушди раванди қарздиҳии бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ ва роҳи ҳалли он баъди ба даст овардани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар

мадди назари Ҳукумати кишвар ва олимоне, ки масъалаи иқтисодиёти соҳаи кишоварзиро меомӯзанд, қарор дорад. Нақши муҳимро дар таҳқиқи масъалаи мазкур олимони, ба монанди Т.Н. Назаров, Ш. Раҳимзода, Л.Х. Саидмуродов, Н.Қ. Қаюмов, Р.К. Раҳимов, Р.Р. Қудратов, Д.Б. Қодирзода, Ҳ.Р. Исайнов, А.Б. Мирсаидов, Ҳ.А. Одинаев, Ш.Қ. Хайрзода, Ҳ.У.Умаров, У.С. Ҳикматов, Қ.Қ. Давлатзода, Т.Ҷ. Усманова, А.А. Хочахонов, Г.Ф. Пиризода, Ҳ.А. Сандалов, К.Ф. Сайфуров ва С.Ҷ. Махшулов гузоштаанд.

Таҷрибаи мавҷудаи қарздиҳӣ ва муносибатҳои қарзӣ бо субъектҳои соҳаи кишоварзӣ нишон медиҳад, ки ташкилотҳои қарзӣ бинобар зиёд будани хавфи баланди қарзӣ наметавонанд талаботи соҳаи кишоварзиро ба пуррагӣ қонеъ гардонанд. Субъектҳои гуногуни кишоварзӣ дар навбати худ аз сабаби набудани амнияти кофӣ пардохтпазирӣ қобилияти ҷалб кардани қарзҳои дарозмуддатро надоранд. Илова ба он, мушкилоти кӯтоҳмуддат будани захираҳои бонкӣ ҳамчун муаммо дар раванди қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ боқӣ мемонад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти анҷомшуда ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати аграрӣ, инчунин ба Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026 ва барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои солҳои 2016-2020 робитаи зич дорад. Ҳамчунин, таҳқиқот дар доираи мавзӯи қарзҳои илмӣ-тадқиқотии шуъбаи «Омӯзиши мониторинги сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ»-и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон «Мукамалгардонии механизми таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ» иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳияи асосҳои назариявии механизми ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ оид ба рушди онҳо дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши масъалаҳои муҳимтарини ҷараёни ташаккули захираҳои қарзӣ ва сафарбарсозии онҳо ба соҳаи кишоварзӣ;
- мушаххассозии як қатор унсурҳои муҳимтарини ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва таъсиррасон ба рушди соҳа, ошкорнамоии муаммоҳое, ки боиси пеши роҳи рушди муносибатҳои қарздиҳӣ ба субъектҳои соҳаи кишоварзӣ мегарданд;
- асосноккунии илмӣ ва амалии зарурати афзоиш додани механизмҳои дастрасии қарзҳо ба соҳаи кишоварзӣ ва қорхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ;
- баррасӣ намудани нақши давлат дар таъмини рушди соҳаи кишоварзӣ ва асоснок намудани самтҳои асосии сиёсати давлатӣ ҷиҳати ҳавасмандгардонии қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ;
- пешниҳоди роҳҳои рушди қарздиҳии бонкӣ ва муносибатҳои қарзӣ бо

мақсади таҳкими заминаи самарабахши моддии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ;
- дарёфти роҳҳои самараноки ташаккули сармояи ташкилотҳои кишоварзӣ ва имконияти ҷалби захираҳои қарзӣ дар шароити имрӯза.

Объекти таҳқиқотро робита ва вобастагиҳои байниҳамдигарии субъектҳои ташкил медиҳанд, ки дар раванди амалисозии муносибатҳои қарзӣ ва қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд меоянд.

Мавзӯи таҳқиқотро механизмҳои ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва ҳамбастагии он дар раванди қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ ташкил медиҳад.

Фарзияҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти анҷомгардида ба масъалаҳои асосӣ ва муҳими низоми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ нигаронада шуда, таҳлили як қатор нишондиҳандаҳо, ки воқеияти масъалаҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзиро инъикос менамояд, дар шаклҳои гуногун таҳлил гардида, натиҷаи онҳо бо назардошти имкониятҳои мавҷуда барои дар амал татбиқ намудан пешниҳод гардидаанд. Тавассути таҳлилу баррасиҳои марбут ба низоми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ дар асоси таҳқиқоти анҷомгардида тақвият дода мешаванд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ба масъалаи рушди низоми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ ва роҳҳои имконпазири дастгирии он бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот аз таҳқиқот ва пажӯҳишҳои як қатор олимони ватанию хориҷӣ иборат буда, усулҳои мавҷудаи арзёбии қараёнҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ, ҳуҷҷатҳои стратегӣ рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои Бонки миллии Тоҷикистон, маълумотҳои ташкилотҳои қарзӣ, маълумотҳои омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад. Зимни ҳаллу фасли вазифаҳои гузашташуда илмӣ усулҳои зерин: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, усули математикӣ-иктисодӣ, усули демографию қиёсӣ ва усули таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шудаанд. Истифодаи усулҳои зикршуда илман асоснок кардани механизми ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва раванди қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ, натиҷаҳои назариявӣ амалӣ, ҳулоса ва пешниҳодҳоро таъмин менамояд.

Сарчашмаи маълумот. Таҳқиқоти илмӣ дар заминаи маълумотҳои расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, бюллетени омори бонкӣ, ҳисоботи бонкҳои тижоратӣ ва сайти расмӣ онҳо, дастурамалу низомномаҳои соҳавӣ, маълумотҳои омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои расмӣ бонкҳои хориҷӣ, сомонаҳои интернетӣ иҷро гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқот дар шӯбаи «Омӯзиши мониторинги сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ»-и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзӣи Академияи илмҳои кишоварзӣи Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот ин амиқтар кардани муқаррароти назариявии моҳияти муносибат ва механизмҳои қарздиҳӣ, ташаккули захираҳои молиявӣ соҳаи кишоварзӣ; таҳияи тавсияҳои методӣ ва амалӣ оид ба рушди муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ мебошад.

Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот, ки навгонии илмӣ онро муайян

мекунанд, аз инҳо иборатанд:

- истифодаи усулҳои самараноки ташкили раванди муносибатҳои қарзӣ ва қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ бо роҳи баланд бардоштани иқтисодии истеҳсоли соҳаи кишоварзӣ арзёбӣ гардидаанд;

- муайянсозии миқдори захираҳои молиявии соҳаи кишоварзии имконпазир ва бо ин роҳ баланд бардоштани чараёни такрористеҳсол дар соҳа ва коҳиш додани сатҳи хавфҳои бонкӣ, давомнокии сикли истеҳсолӣ ва сатҳи пасти хароҷот исбот гардидааст;

- кушодани муаммоҳои моҳияти қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ бо маҷмуи муносибатҳои иқтисодии байни ташкилотҳои қарзӣ ва субъектҳои кишоварзӣ, ки он хусусиятҳои фарқкунандаи хавфи қарзӣ, асосан хусусияти муддати қарздиҳӣ, масъулияти доимии давлат барои рушди соҳаи кишоварзӣ аз рӯйи уҳдадорихои қарзиро дар бар мегирад, давраҳои зиёд шудани талабот ва дар заминаи он қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ муайян карда шуданд, ки ҳар яки онҳо бо дараҷаи рушди низоми қарзӣ ва хусусиятҳои таъмин ва истифодаи захираҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ тавсиф карда мешаванд;

- самтҳои дастгиришаванда ва асоснокии сиёсати дастгирии давлатӣ, ки ба зиёд шудани дастрасии захираҳои қарзӣ ба соҳаи кишоварзӣ, аз қабилӣ чараёни қарздиҳӣ ва мақсаднок истифода бурдани маблағҳои қарзӣ, рушди кооператсияи кишоварзӣ ва суғуртаи кишоварзӣ мусоидат мекунанд, баррасӣ ва арзёбӣ гардидааст;

- арзёбии қобилияти қарзадокунии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ ҳамчун дурнамои дарозмуҳлати вазъи молиявии соҳаи кишоварзӣ бо мақсади кам кардани хавфҳои бонкӣ дар раванди қарздиҳӣ таҳия карда шуда, имконияти қарзадокунии субъектҳои кишоварзӣ ошкор карда шудааст;

- дурнамои рушди нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар асоси таҳлилҳои муқоисавӣ ва модел арзёбӣ гардида рушди низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ то солҳои 2025 нишон дода шудааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асосноккунии илмии рушди муносибатҳои қарзӣ ва механизмҳои асосии он дар соҳаи кишоварзӣ баррасӣ гардидааст;

- вобаста ба шароити иқтисодии давлат ва имкониятҳои соҳа муайян кардани омилҳои муайянкунандаи талаботи хоҷагиҳои кишоварзӣ ба қарз мавриди баррасӣ қарор дода шудааст;

- дар доираи имкониятҳои мавҷуда истифода намудани таҷрибаи хориҷии қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ ва механизмҳои истифодаи ин таҷриба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ гардидааст, таҳлили ҳисса ва механизмҳои қарздиҳии хоҷагиҳои кишоварзӣ дар давраи соҳибистиклолӣ дар сатҳи зарурӣ анҷом дода шудааст;

- хусусиятҳои истеҳсолоти кишоварзӣ ва вобаста ба ин хусусиятҳо муайян кардани қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ ба роҳ монда шудааст;

- самтҳои асосии дастгирӣ ва такмили механизмҳои қарздиҳии хоҷагиҳои кишоварзӣ дар шароити муосир мавриди таҳқиқ ва баррасии ҳаматарафа қарор дода шуда давраҳои талабот ба қарз дар сатҳи субъектҳои кишоварзӣ баррасӣ гардидааст;

- нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ таҳлил гардида дурнамои рушди низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ то соли 2025 пешбинӣ шудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз таҳияи асосҳои назариявии рушди муносибатҳои қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст: васеъ ва амиқсозии моҳияти захираҳои қарзӣ ва таърифи категорияи механизмҳои рушди муносибатҳои қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ; муайян кардани давраҳои барзиёд додани қарз ба соҳаи кишоварзӣ. Муқаррароти асосии назариявии таҳқиқоти диссертатсия бо пешниҳодҳои мушаххас асоснок карда шудааст, ки барои таъмин намудани соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои қарзӣ нигаронида шудаанд.

Аҳамияти илмию амалии кор аз муайян кардани самтҳои якҷояи сиёсати давлатӣ ва бонкӣ иборат аст, ки барои зиёд шудани дастрасии имконияти қарздиҳии бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ мусоидат менамояд ва таҳияи механизмҳои баҳодихии қобилияти қарзадокунии соҳаи кишоварзӣ ва механизми муайян кардани эҳтиёҷоти оптималии ташкилотҳои кишоварзӣ ба захираҳои қарзиро дар бар мегирад.

Ташкилотҳои қарзӣ ҳангоми таҳияи сиёсати қарзӣ ва мақомоти давлатӣ ҳангоми таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор ва қабули қарорҳо оид ба иҷрои вазифаҳои таъмини соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои қарзӣ метавонанд аз тавсияҳои пешниҳодшуда истифода баранд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳо. Дар таҳқиқоти анҷомгардида ҳамаи он масъалаҳое, ки дар самти механизмҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ зарурӣ мебошанд таҳлил гардида, тавассути маълумотҳои дақиқи соҳавӣ асоснок карда шуда, пайдарпайии таҳқиқи назария, методология ва амалия дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ гардидаанд. Ҳамчунин тамоми масъалаҳо ва пешниҳоду арзёбиҳо бо далелу рақамҳои оморӣ, ҳисоботи вазорату идораҳои дахлдор вобаста ба мавзуи таҳқиқгардида асоснок карда шудаанд. Ҳамзамон пешниҳоду таҳлилҳои нишондодашуда метавонанд дар сатҳи зарурӣ ба рушди ҳаматарафаи соҳа мусоидат намоянд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба сарҳатҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз: 8.1. Назария, методология ва асосҳои ташаккули концептуалии амалкарди системаи пулӣ ва механизмҳои гардиши пулӣ; 9.3. Инкишофи зерсохтори муносибатҳои муосири қарзӣ, шаклҳо ва методҳои пешниҳоди қарз. 9.4. Амсиласозии системаи қарзӣ ва механизми қарзӣ; 10.19 - Методология ва механизми ташаккул ва истифодаи захираҳои бонкӣ; 10.21 - Захираҳои бонкӣ ва ташкилкунии онҳо. Сиёсати бонкӣ дар соҳаи ҷалби воситаҳо. Муаммоҳои истифодаи самараноки захираҳои бонкӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дарҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар таҳқиқоти анҷомгардида вобаста ба механизмҳои имконпазири қарзгирӣ ва қарздиҳӣ ба субъектҳои гуногуни кишоварзӣ як қатор таҳлилҳо анҷом дода шуда, роҳҳои ҳалли мушкилотҳои мавҷуда таҳқиқ ва баррасӣ гардидаанд. Ҳамчунин усулҳои умумии илмӣ ба монанди: муносибати танзимшуда ба объект ва мавзуи

таҳқиқот, мантиқи диалектикӣ, таҳлил ва синтез, муқоиса ва ҷамъбаст, гурӯҳбандӣ, усули хулосаи назариявии илмӣ ва моделсозӣ, ки комилият ва эътимоднокии диссертатсияро таъмин мекунад, истифода гардидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Ҷараёни амалии натиҷаҳои диссертатсия аз муайян кардани самтҳои яққояи сиёсати давлатӣ ва бонкӣ иборат аст, ки барои зиёд шудани дастрасии имконияти қарздиҳии бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ мусоидат менамояд ва таҳияи механизмҳои баҳодихии қобилияти қарзадокунии соҳаи кишоварзӣ ва механизми муайян кардани эҳтиёҷоти оптималии ташкилотҳои кишоварзӣ ба захираҳои қарзиро дар бар мегирад.

Ташкилотҳои қарзӣ ҳангоми таҳияи сиёсати қарзӣ ва мақомоти давлатӣ ҳангоми таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор ва қабули қарорҳо оид ба иҷрои вазифаҳои таъмини соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои қарзӣ метавонанд аз тавсияҳои пениҳодшуда истифода баранд.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Хулосаҳо ва муқаррароти асосии диссертатсия аз ҷониби муаллиф дар 15 мақола, бо ҳаҷми умумӣ 6,5 ҷузъи чопӣ (бо ҳуқуқи муаллифӣ) нашр шудаанд. Аз онҳо 7 мақола дар маҷаллаҳои шомили феҳристи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми қисми диссертатсионӣ бо ҳадаф, вазифаҳо ва мантиқи дохилии таҳқиқот муайян карда шудаанд. Қисми илмӣ муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёт 190 номгӯйро дар бар мегирад. Маводи қисми диссертатсионӣ дар ҳаҷми 185 саҳифаи матни асосӣ, аз ҷумла 3 расм, 22 ҷадвал, 8 диаграмма баён гаштааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамию дараҷаи таҳқиқ, мақсаду вазифаҳо, объекту мавзӯ, фарзияи таҳқиқот, навлонӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда мушаххас баён гардида, саҳми муаллиф дар амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот нишон дода шудааст.

Дар боби якум - «Асосҳои назариявии рушди қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ» ҷанбаҳои назариявии муносибатҳои қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ, омилҳои муайянкунандаи талаботи субъектҳои кишоварзӣ ба қарз ва баҳодихии онҳо, инъикоси ҷанбаҳои назариявӣ методологии масъалаҳои қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ дар таҳқиқоти олимони дохилию хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар адабиёти иқтисодӣ мазмуни қарз ва муносибатҳои қарзӣ ба таври гуногун шарҳ дода шудааст ва ҷанбаҳои амалии он меҳвари асосии таҳқиқоти мо мебошад. Маъмулан, дар мавриди талабот ба қарз аз рӯи имкониятҳои худ қарзгирандагон муносибати гуногун доранд. Қарзгирандагон субъектҳои хоҷагидориест, ки тавассути қарз эҳтиёҷоти худро қонеъ гардонид, дар соҳаи фаъолияти худ муваффақ шудаанд ва нафарон ӯ субъектҳои хоҷагидорие низ ҳастанд, ки бо сабаби истифодаи нодурусти қарз имкониятҳои худро аз даст медиҳанд.

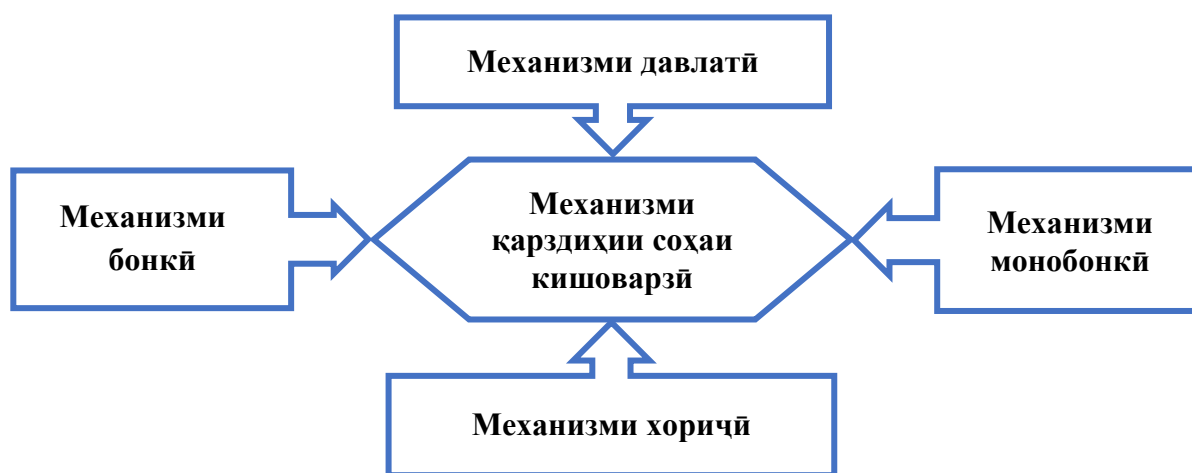
Новобаста аз ин, дар шароити имрӯза қарздиҳӣ ҳамчун муҳарриқи иловагии иқтисодӣ муосир ва низоми молиявӣ дар замони муосир мебошад.

Аз ин лиҳоз, омӯзиш ва таҳқиқи мафҳумҳои қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар ҳамбастагӣ бо равандҳои муносири иқтисодӣ ва хусусиятҳои хоси замони ҷаҳонишавӣ ба мақсад мувофиқ буда, бо тарзҳои гуногун инъикос гардидаанд. Дар шароити маҳдуд будани захираҳои молиявии субъектҳои гуногуни кишоварзӣ бештар талабот барои ташаккули замина ҷиҳати сохтани паркҳои технологӣ дар соҳа, инчунин обёрӣ кардани заминҳои кишоварзӣ ва беҳтаргардонии ҳолати техникӣ дар соҳа мебошад. Марҳалаҳои рушди муносибатҳои қарзӣ бо як қатор далелҳои возеҳ дар матни диссертатсия оварда шудаанд.

Истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ дар иваз намудани маҳсулоти аз лиҳози экологӣ ноустувор, ки аз хориҷи кишвар ворид мешаванд, метавонанд мавқеи ҳалкунанда дошта бошанд. Муносибатҳои қарзӣ бо соҳаҳои кишоварзӣ дар шароити имрӯза бениҳоят мураккаб буда, муносибатҳоро оид ба истифодаи мақсадноки захираҳои қарзӣ, ташкили базаи техникӣ барои коркард тавассути қарзҳои бонкӣ, тезонидани ҷараёни истеҳсол ва такрористеҳсол мусоидат менамояд.

Қарзҳои кишоварзӣ ин як шакли муносибати қарзӣ дар сатҳи иқтисодӣ ва дастрас намудани воситаҳои пулӣ аз рӯи хусусиятҳои алоҳида ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ буда, аз тарафи бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар асоси гардиши устувори сармоя дода мешаванд. Дар соҳаи кишоварзӣ аз ҳама омили муҳими бомаром пеш бурдани ин соҳа дарёфти механизмҳои самаранок ва муосир дар ин самт мебошад, то ба ҷаҳонгардонии бахшҳои муҳимтарини ин соҳа мусоидат карда тавонанд.

Дар шароити имрӯзаи кишвар механизмҳои зиёди категориявии қарзидиҳӣ мавҷуд аст, ки онҳоро дар расми 1. мушоҳида намудан мумкин аст.

Расми 1. Механизмҳои имконияти қарзидиҳии соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сарчашма: таҳияи муаллиф

Омилҳои муайянкунандаи талаботи соҳаи кишоварзӣ ба қарз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд: норасоии захираҳои худӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ; норасоии захираҳои техникӣ барои коркард ва пеш бурдани фаъолияти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; аз шароити иқлим вобастагии зиёд доштани соҳаи кишоварзӣ; дароз будани сикли истеҳсол то ба фурӯш баровардани маҳсулоти

истехсолшуда; ба қадри кофӣ мавҷуд набудани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва ғ.

Аз рӯи таҳқиқоти анҷомдодаи мо маълум гардид, ки механизми самараноки қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар як қатор кишварҳои пешрафта бонкҳои кооперативии махсусгардонидашуда нақши асосиро иҷро мекунанд. Барои мисол, дар ҳаҷми умумии қарзҳои додашудаи бонкҳои кооперативӣ дар Фаронса 75% -и онро, дар Олмон 44% ва дар ИМА 26% -ро қарзҳои кишоварзӣ, ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, амалиёти қарздиҳии бонкҳои кооперативӣ, ба монанди бонкҳои муосири универсалӣ навъи дигари қарзҳои муҳлати гуногун ва шаклу намудҳои гуногунро пешниҳод менамоянд.

Тавре аз таҳқиқоти мо аён гардид, яке аз механизмҳои фаъол дар давлатҳои тараққикарда ва рӯ ба тараққӣ дар соҳаи кишоварзӣ, ба монанди ИМА, Фаронса, Олмон, Британияи Кабир, Канада ва давлатҳои Осиёи Марказӣ-Ўзбекистон, Қазоқистон ва Қирғизистон, аз як тараф, фаъол будани механизми давлатӣ дар рушди соҳаи кишоварзӣ ва аз дигар тараф, ботадрич паст будани меъёри фоизӣ ба соҳаи кишоварзӣ додашаванда мебошад.

Бо дарназардошти сатҳи нокифояи даромаднокии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва сатҳи хавфҳои ба соҳа хос меъёри фоизи қарзҳои додашудаи низоми бонкӣ ба субъектҳои кишоварзӣ дар муқоиса ба давлатҳои ҳамсоя (Ўзбекистон, Қазоқистон ва Қирғизистон) ба андозаи 1,5 маротиба зиёд мебошад, ки ҳолати мазкурро дар чадвали 1 мушоҳида кардан мумкин аст.

Чадвали 1. - Меъёри миёнаи фоизи қарзҳои ба субъектҳои кишоварзӣ додашудаи низоми бонкӣ вобаста ба маблағ

Номгӯй	Маблағ	Фоиз
Бо пули миллӣ (сомонӣ)	аз 500 то 30000 сомонӣ	30%-и солона
	аз 30000 то 50000 сомонӣ	28%-и солона
	аз 50000 сомонӣ зиёд	26%-и солона
Бо асъори хориҷӣ (доллари ИМА)	аз 100 то 6000	19%-и солона
	аз 6000 то 10000	17%-и солона
	Зиёда аз 10000	15%-и солона

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои алоҳидаи ҳисоботҳои низоми бонкӣ (бонкҳои ба соҳаи субъектҳои кишоварзӣ қарздиҳанда)

Чадвали мазкур нишон медиҳад, ки яке аз мушкилоти асосии соҳаи баланд будани меъёри фоизи қарзҳои додашудаи низоми бонкӣ мебошад, ки дар муқоиса ба давлатҳои ҳамсоя хеле баланд аст. Меъёри фоизи қарзҳои ба субъектҳои кишоварзӣ додашуда дар Федератсияи Россия - аз 7,8% то 12,5%, Ўзбекистон - аз 7% то 11,5%, Қазоқистон - аз 3% то 10%, Қирғизистон аз 11,8% то 18% ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 19- 31%-ро ташкил медиҳад.

Бо назардошти ҳамаи ин, таҷрибаи як қатор давлатҳои Осиёи Марказиро дар рушди муваффақонаи соҳаи кишоварзӣ, ба монанди Ўзбекистон, Қазоқистон ва Қирғизистон аз таҳлилҳои чадвали 2 ба таври равшану возеҳ мушоҳида кардан мумкин аст, ки ин таҷрибаҳо ба қадри имкон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода намудан мувофиқи мақсад мебошад.

Чадвали 2. - Ҳиссаи фарқкунанда ва механизму имкониятҳои қарздиҳии як қатор давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соли 2020

Номгуи кишварҳо	Дороиҳои низоми бонкӣ	Ҳиссаи дороиҳои низоми бонкӣ дар ММД	Қарзҳои ба соҳаи кишоварзӣ додашуда	Меъёри фоизи қарзҳои кишоварзӣ	Ҳаҷми маблағи қарзӣ	Мухлати истифодаи қарз	Ҳиссаи қарзҳои ба соҳаи кишоварзӣ додашуда дар ММД
Қазоқистон	41 071,2 млн. тенге	13,4%	234 3,3 млн. тенге	аз 3% то 10%	Вобаста ба дархост	то 7 -сол	5,7%
Қирғизистон	289,3 млрд. сом	18,8%	6 572,3 млн. сом.	аз 11,8% то 18%	аз 7-млн. сом. то 35 млн. сом.	аз 1 -сол то 7 -сол	2,3%
Ўзбекистон	272 726,9 млрд. сўм	53,3%	1 694,6 млрд. сўм.	11,5%	Вобаста ба дархост	аз 1 -сол то 5 -сол	0,62%
Тоҷикистон	26 307,38 млн. сом.	31,87%	764 400,0 ҳаз. сом.	аз 19% то 31%	аз 1000 сом. то 1-млн. сом.	аз 3 -моҳ то 60 -моҳ	2,9%

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои ҳисоботиҳои бонкҳои марказии ҷумҳуриҳои Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Тоҷикистон.

Дар таҷрибаи амалии таҳқиқоти анҷомдодаи мо собит шудааст, ки яке аз механизм ва афзалиятҳои асосии рушди соҳаи кишоварзӣ дар тамоми кишварҳои таҳқиқгардида ин мавҷуд будани имконият ва имтиёзҳои қарзӣ дар муҳлат ва меъёри фоизи қарзӣ, инчунин дар дастгирии бевоситаи давлатӣ асос меёбад.

Дар боби дуюм - «Таҳлили муносибатҳои қарзӣ бо субъектҳои соҳаи кишоварзии Тоҷикистон» ташаккули захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ ва зарурати истифодаи қарз, шарҳи умумии механизми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ дар Тоҷикистон, иқтидори қарзии ташкилотҳои қарзӣ ва қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст.

Масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ дар шароити таҳдиди як қатор омилҳои хатарафзо тамоми давлатҳои ҷаҳонро ба ташвиш овардааст. Зеро дар чунин лаҳзаҳои мушкул ва душвор таъмини аҳоли бо маводи асосии ғизоӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат маҳсуб меёбад. Дар чунин шароит бояд соҳаи кишоварзии ҳар як давлати алоҳида пешрафта, мукамал ва фаъол бошад. Соҳаи кишоварзӣ як низоми васеъ ва фаъоли соҳаи иқтисодиёт буда, ба истеҳсоли мустақими маҳсулоти кишоварзӣ, инчунин таъминоти аҳоли бо маводи ғизоии хушсифати аз лиҳози экологӣ тоза машғул мебошад.

Асоси рушди соҳаро дар аксар давлатҳои ҷаҳон, аз он ҷумла дар Тоҷикистон зироатпарварӣ, чорводорӣ ва боғу тоқпарварӣ ташкил медиҳад. Аз ин лиҳоз, дар раванди истеҳсоли маҳсулот як қатор хусусиятҳои хоси соҳаро метавон муайян кард: хусусияти мавсимии фаъолияти соҳаи кишоварзӣ; вобастагии зиёди ин соҳа ба омилҳои табиӣ ва иқлимӣ; давомнокии тӯлонии сикли истеҳсоли; фарқият дар гардиши пули нақд ва ба пул табдил додани маҳсулоти истеҳсолшуда ва ғ.

Дар шароити тағйироти бошиддати вазъи геополитикии ҷаҳон ҷиҳати дарёфти сарчашмаҳои сармоягузоришавандаи соҳаи кишоварзӣ пайдо кардани имкониятҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ ва механизми самараноки он аз таҳлилу арзёбии иқтидори молиявии соҳа ва ҳаҷми захираҳои он саҳт вобаста мебошад. Дар шароити имрӯза ташкили раванди қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ

бояд ба низоми содакардашуда ва имтиёзҳои додани қарз, имконияти баргардонидани он ва паст кардани сатҳи хавфҳои қарзӣ, инчунин тавсеаи сандуқи қарзии бонкҳо нигаронида шавад.

Вобаста ба тақмили самтҳои асосии сиёсати қарзии ташкилотҳои қарзӣ, институтҳои қарздиҳанда метавонанд пешниҳоди қарзхоро барои фароҳам овардани шароити зерин пешбинӣ намоянд: ба вучуд овардани навоарӣ дар соҳаи кишоварзӣ; қарздиҳии дарозмуддат ва имтиёзнок ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ; қарздиҳӣ ба субъектҳои, ки 78%-и коркард ва хариду фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ба зиммаи онҳост; ташкили кооперативҳои кредитии соҳавӣ; маблағгузорӣ ба соҳаи афзалиятноки манотиқи деҳот ва бо ин роҳ ташкили инфрасохтори зарурӣ барои истеҳсоли самаранок ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона механизми ғаёле, ки ба ғаёолияти субъектҳои кишоварзӣ мусоидат менамояд, ин механизми давлатӣ, бонкҳои тичоратӣ, механизми монобонкӣ ва механизми хориҷӣ мебошанд. Таъсири механизмҳои қарзии субъектҳои кишоварзиро дар асоси ҷадвали 3 ба таври возеҳ арзёбӣ кардан мумкин аст.

Ҷадвали 3.- Ҳаҷми маблағгузори қарзҳои додашуда ба субъектҳои кишоварзӣ аз тамоми сарчашмаҳо дар охири давра (млн. сомонӣ)

Солҳо	Маҷмӯи маблағгузори қарзии бонкҳо	Корхонаҳои кишоварзӣ	Кӯтоҳмуддат	Дарозмуддат	Ҳиссаи қарзҳои кишоварзӣ дар маҷмӯи умумии қарзҳои бонкӣ %
2005	524,3	53,8	51,0	68,9	10,2 %
2006	515,8	42,6	41,9	0,7	8,2 %
2007	991,6	83,1	79,7	3,5	8,3 %
2008	2274,6	251,0	233,6	17,4	11,03 %
2009	3840,0	402,9	355,1	47,8	10,4%
2010	1905,4	356,2	172,5	183,7	18,6%
2011	2136,6	296,1	231,8	64,3	13,8%
2012	2192,4	244,0	129,3	114,7	11,1%
2013	3052,0	202,4	160,3	42,1	6,6%
2014	3905,8	306,9	202,8	104,1	7,8%
2015	4186,2	295,7	197,1	98,6	7%
2016	3810,3	192,1	161,6	30,5	5%
2017	3537,5	185,7	163,9	21,8	5,2
2018	3913,3	236,0	215,0	20,9	6%
2019	5021,1	265,3	255,3	10,1	5,2%
2020	6370,5	290,3	279,2	11,1	4,5%
Нисбат ба 2005	11,1 мар.	4,3 мар.	4,4 мар.	-57,	-5,7 б.ф.

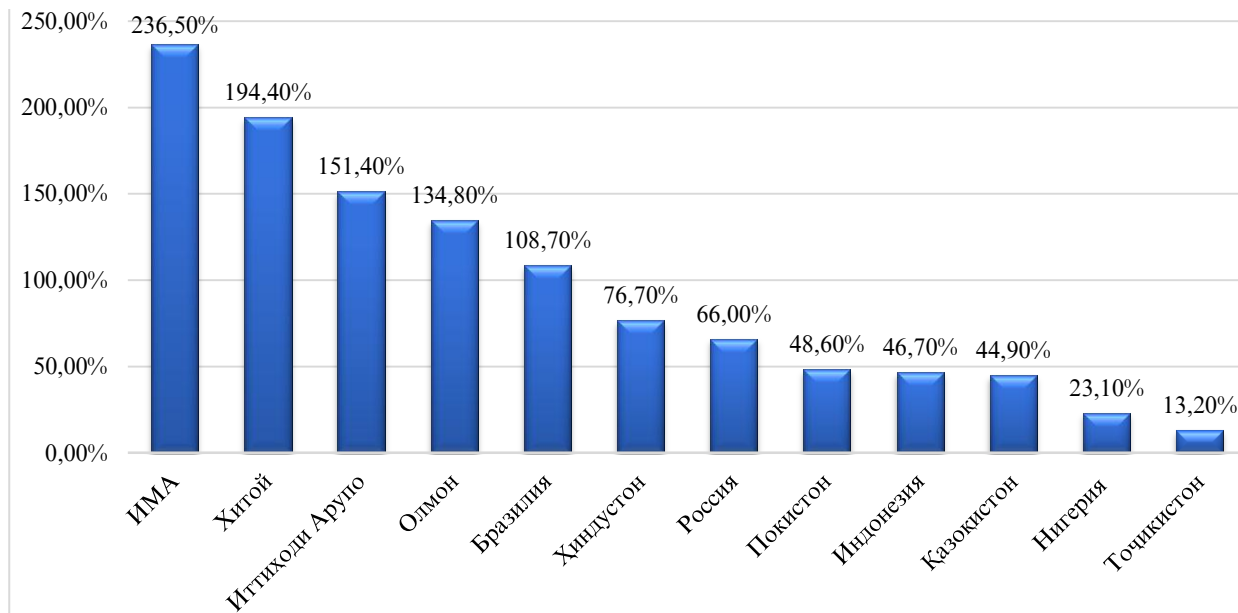
Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон- 2021. Тоҷикистон: 30- соли Истиқлолияти давлатӣ. ш. Душанбе- 2021. С.- 688-689.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ба зами фароҳам будани шароити дастрасӣ ба қарз аз тарафи субъектҳои кишоварзӣ ҳоло ҳам як қатор мушкилоти дутарафа мавҷуданд, ки механизмҳои қарздиҳиро мушкил мегардонанд. Масалан, агар аз як тараф, мушкилӣ дар қобилияти пасти пардохтпазирии субъектҳои кишоварзӣ бошад, аз дигар тараф, мушкилоти асосӣ дар гаронии меъёри фоизи қарзҳои бонкӣ, пардохти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ мебошад.

Ҳамзамон қайд кардан бамаврид аст, ки дар асоси таҳлил ва нишондиҳандаҳои боло новобаста аз зиёд шудани ҳаҷм ва ҳиссаи қарздиҳӣ ба

тамоми субъектҳои иқтисодӣ, ҳоло ҳам қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ қаноатмандкунанда нест. Қайд кардан зарур аст, ки ҳиссаи қарзҳои ба субъектҳои гуногуни иқтисодӣ додашуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқоиса бо як қатор давлатҳо дар сатҳи хеле паст қарор дорад.

Диаграммаи 1.-Ҳиссаи қарзҳо дар ММД-и кишварҳои ҷаҳон (бо фоиз)

Манбаъ. *Economics: Yesterday, Today and Tomorrow*. - 2017, Vol. 7, Is. 5B, p.347, Бюллетени омили бонкӣ соли 2011. - №12 (197); 2015. - №12 (245); 2019. - №12(293).

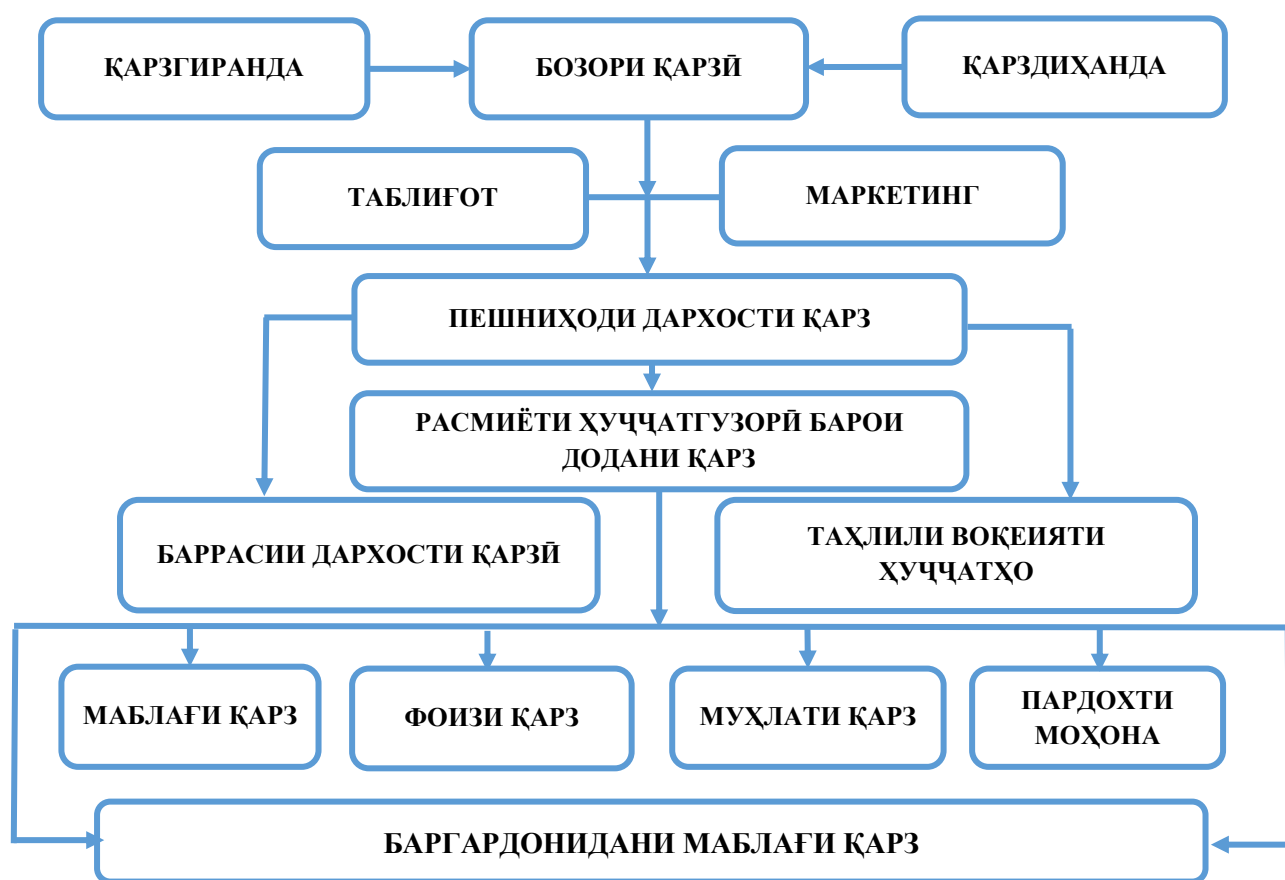
Маълумоти диаграммаи мазкур нишон медиҳад, ки ҳиссаи қарздиҳии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тамоми субъектҳои иқтисодӣ дар муқоиса бо як қатор давлатҳои ҷаҳон дар сатҳи паст қарор дорад, ки ба ин масъала бояд таваҷҷуҳи махсус дод. Аммо ҳиссаи қарзҳои ба субъектҳои кишоварзӣ додашуда дар маҷмуи умумии қарзҳо 2,9%-ро ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳанда қаноатмандкунанда нест.

Ташаккули захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ муҳимтарин хусусияти фаъолият ва мавқеи устувори ташкили истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ мебошад ва бо қобилияти пардохтпазирии онҳо дар шаклҳои зерин тавсиф карда мешавад: устувори молиявӣ аз рӯйи ҳаҷми захираҳо, оқилона истифода бурдани амвол ва ташаккули сарчашмаҳои маблағгузори он ва истифодаи самараноки имкониятҳои дар соҳа мавҷудбуда. Ҳамаи ин омилҳо ба муносибатҳои қарзии субъектҳои кишоварзӣ бо бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ мустақиман таъсир расонида, зарурати истифодаи қарзҳо аз ҷониби онҳо муайян менамояд.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон субъектҳои кишоварзӣ ба як қатор мушкилот мувҷеҳ мебошанд, ки ин мушкилот ба ноустувори вазъи молиявии онҳо, суръати пасти навсозии фондҳои асосӣ, сатҳи пасти ташкили захираҳо ва ба шароити номусоиди корӣ алоқаманд мебошад. Асоси иқтидори қарзиро, чуноне ки муҳаққиқони ватанӣ қайд мекунанд, дастгирии самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти кишвар, аз он ҷумла соҳаҳои гуногуни кишоварзии кишвар ташкил дода, иқтидори қарзиро бо дарназардошти захираҳои субъектҳои кишоварзӣ бо умумиятҳои вобастагии зиёд байни ташкилотҳои қарзӣ дар бар мегирад.

Албатта, иқтидори қарзӣ дар сарчашмаҳои омӯхтаи мо ҳамчун омили асосии устуворӣ ва бо қарз таъминкунӣ ифода меёбад. Ғайр аз ин, қарзпазирӣ дар дигар мавридҳо аз нуқтаи назари бонк ё низоми бонкӣ агар баррасӣ карда шавад, бояд он, пеш аз ҳама, фарогири он меъёрҳои бошад, ки тавассути онҳо бонкҳои тиҷоратӣ тавонанд миқдори пешниҳоди қарзҳои ба соҳа додашавандаро ба субъектҳои кишоварзӣ ва ширкату шахсони алоҳида аз рӯи имконияту иқтидори захиравии худ зиёд намоянд.

Бинобар ин, дар аксар субъектҳои кишоварзӣ набудани тавозуни ягона, ки ба масъалаи баҳодихии ҳолати қарздокунии соҳаи кишоварзӣ мушкилоти аслист, ки мавриди таҳқиқи мо гардидааст. Густариш ва рушди муносибатҳои қарзӣ дар шароити имрӯза яке аз механизмҳои дигари раванди қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ мебошад, ки ба андешаи мо, онро занҷираи муносибатҳои қарзӣ гуфтан мумкин аст (расми 2).

Расми 2. - Занҷираи ташаккули муносибатҳои қарзӣ бо субъектҳои кишоварзӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар заминаи хоҷагиҳои хурди кишоварзӣ сохтани кооперативҳои истеҳсолӣ ва хоҷагиҳои намунавии дорои муҳосибот ва тавозун бояд ҳадафи асосӣ ва стратегияи соҳаи кишоварзӣ бошад.

Масъалаи арзёбии иқтидори қарзии субъектҳои кишоварзиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи маълумоти ҷадвали 4 баҳо додан мумкин аст.

**Чадвали 4.- Иқтидори қарзӣ ва зарурати қарзгирии субъектҳои кишоварзӣ
(млн. сомонӣ)**

Солҳо	Номгӯи нишондиҳандаҳо						
	Ҷамъи қарзҳо аз рӯи уҳдадорихо	Қарзҳои муҳлаташ гузашта бо %	Қарзҳои кредиторӣ	Қарзҳои муҳлаташ гузашта бо %	Қарзҳои бонкӣ	Қарзҳои муҳлаташ гузашта бо %	Қарзҳои дебиторӣ
2010	548,8	8,1	365,8	8,1	178,5	0,0	107,4
2011	591,0	23,7	382,6	23,3	207,5	0,4	210,3
2012	597,1	8,2	361,6	6,0	229,3	0,0	199,9
2013	554,9	20,6	298,8	20,6	252,7	0,0	152,9
2014	704,8	15,4	307,1	15,0	295,2	0,4	233,0
2015	612,8	86,5	300,2	5,1	309,2	81,4	191,2
2016	360,5	36,8	181,5	15,1	154,6	0,7	194,6
2017	414,5	16,7	250,7	16,4	163,8	0,3	178,2
2018	1159,0	26,9	865,0	26,9	294,0	0,0	471,6
2019	1144,4	5,1	799,3	5,1	345,1	0,0	384,2
2020	2523,7	1,8	1433,7	1,1	1002,9	0,7	357,9
Нисбат ба 2010	359,8	-6,3 б.ф	291,9	-7 б.ф.	461,8	0,7	233,2

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон- 2011. Тоҷикистон: 20- соли Истиқлолияти давлатӣ. ҚДММ “ Шарқи Озод” ш. Душанбе- 2011 С.- 824.-827, Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон- 2016. Тоҷикистон: 25-соли Истиқлолияти давлатӣ. ҚДММ “ ТоРус” ш. Душанбе- 2016 С.- 511.-518, Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон- 2021. Тоҷикистон: 30- соли Истиқлолияти давлатӣ. ш. Душанбе- 2021. С.- 699

Таҳлили чадвали 4 нишон медиҳад, ки қобилияти қарзадокунии субъектҳои кишоварзӣ хусусияти мусбӣ дошта, дар соли 2018 уҳдадорихои қарзии субъектҳои кишоварзӣ дар назди ташкилотҳои қарзӣ қариб ба сифр баробар мебошад. Қарзҳои кредиторӣ субъектҳои кишоварзӣ соли 2010- 365,8 млн.сомониро ташкил медод ва нишондиҳандаи мазкур дар соли 2020 ба 1433,7 млрд.сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2010- 492,1 млн.сомонӣ зиёд мебошад. Қарзҳои дебиторӣ дар соҳа бошанд, ҳамчун пояи иловагии қобилияти қарзадокунии субъектҳои кишоварзӣ дар ҳоли афзоиш буда, аз 107,4 млн.сомонии соли 2010 ба 357,9 млн.сомонӣ дар соли 2020 баробар гардидааст, ки ин нишондод дар муқоиса ба соли 2010- 151,2 млн.сомонӣ зиёд гардидааст. Қобилияти қарзадокунии соҳа бошад, бо нишондиҳандаи тамоили мусбат дар соли 2020 қариб ба сифр баробар гардидааст. Дар заминаи таъсиси чунин хоҷагиҳо имконияти қарзгирӣ бештар гардида, ҳавасмандии бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ҷиҳати додани қарз ба субъектҳои кишоварзӣ меафзояд.

Дар боби сеюм – “Самтҳои асосии тақмили низомии қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ”, асосҳои институтсионалии тақмили механизми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ, қарздиҳӣ чун омиле таъмини талаботи муваққатии субъектҳои кишоварзӣ ва тақмили механизми он, нақши давлат дар ҳавасмандгардонии қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ таҳлилу баррасӣ шудаанд.

Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи кишоварзӣ омиле асосии таъминкунандаи амнияти озуқаворӣ кишвар, манбаи таъмини корхонаҳои коркарди саноатӣ бо ашёи хом, бахши ташаккулдиҳандаи иқтисодӣ

содиротии мамлакат ва муҳимтар аз ҳама, заминаи ташкили ҷойҳои нави корӣ ба ҳисоб меравад. Бояд қайд намуд, ки мамлакати мо дорои имкониятҳои васеи истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мебошад.¹ Соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои муҳими иқтисодии кишвар ба ҳисоб рафта, манбаи асосии таъмини аҳоли бо озуқа, корхонаҳои саноатии мамлакат бо ашёи хом ва шугли аҳоли мебошад. Дар иқтисодиёт саҳми институтсионалии механизм ва раванди қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ зиёд буда, дар он, пеш аз ҳама, давлат, бонкҳои тижоратӣ, дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзии ғайрибонкӣ, бонкҳои хориҷӣ, ширкатҳои лизингӣ, шахсони ҳуқуқию воқеӣ ва дигар шахсони алоҳида иштирок меварзанд.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи таъсири институтсионалии қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ дорои як қатор имкониятҳои истифоданашуда мебошад, ки фаъолгардонии онҳо аҳамияти умумӣ дорад. Таъсир ва имконияту бартариатҳои институтсионалии қарздиҳии соҳаи кишоварзиро дар ҷадвали 5 мушоҳида кардан мумкин аст.

Ҷадвали 5.-Тафсири таъсири институтсионалии соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгӯи институтҳо	Имконият ва бартарӣ	Мушкилот
Давлат	<ul style="list-style-type: none"> - Васеъ будани имкониятҳои маблағгузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ; - Дар зери дотатсияи давлат қарор додани як қисми харочотҳои соҳа; - Ба кадрҳои имкон аз пардохти андоз озод намудани субъектҳои кишоварзӣ; - Додани имкониятҳои истеҳсоли дар заминаи ҷудо намудани қитъаҳои замин; - Ҳавасмандгардонии корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ 	<ul style="list-style-type: none"> - Маҳдуд будани дастрасии соҳаи кишоварзӣ ба қарзҳои давлатӣ; - Кам будани ҳаҷми қарзҳои давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ; - Нокифоя будани сатҳи даромади бучети давлат чихати дастгирии соҳаи кишоварзӣ; - Маҳдуд будани имтиёзҳои андозӣ дар соҳаи кишоварзӣ.
Бонкҳои тижоратӣ	<ul style="list-style-type: none"> - Зиёд будани захираҳои қарзӣ; - Ҷалби сармояи арзони хориҷӣ чихати татбиқи лоиҳаҳои кишоварзӣ; - Ҳамкорӣҳои мутақобила дар самти тавсеаи доираи қарздиҳӣ барои бисёрсоҳа қардани кишоварзӣ; - Паст қардани меъёри фоизи қарзҳо; - Дар манотиқи дурдасти кишвар вобаста ба имкониятҳои минтақа зиёд намудани ҳаҷми қарзҳои имтиёзнок; - Тавассути қушодани ҳатти қарзӣ қисм ба қисм пешниҳод намудани қарз. 	<ul style="list-style-type: none"> - Баланд будани меъёри фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда ба соҳаи кишоварзӣ; - Қӯтоҳ будани муҳлати қарзҳои пешниҳодшудаи соҳаи кишоварзӣ; - Қӯтоҳ будани муҳлати захираҳои қарзӣ дар ташкилотҳои қарзӣ; - Кам будани воситаҳои худии бонкҳои тижоратӣ; - Кам будани имтиёзҳо дар меъёри фоиз ва муҳлати иловагии қарз.
Ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	<ul style="list-style-type: none"> - Қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти соҳаи кишоварзӣ; - Дар муддати қӯтоҳ бо пул таъмин қардани соҳаи кишоварзӣ 	<ul style="list-style-type: none"> - Маҳдуд будани захираҳои қарзӣ барои соҳаи кишоварзӣ; - Мувофиқ наомадани муҳлати қарз ва захираҳои қарзӣ ба соҳаи кишоварзӣ; - Аз меъёри даромади соҳаи баланд будани меъёри фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда; - Қӯтоҳ будани муҳлати истифодаи қарз; - Набудани муҳлати имтиёзнок ё иловагии қарз.

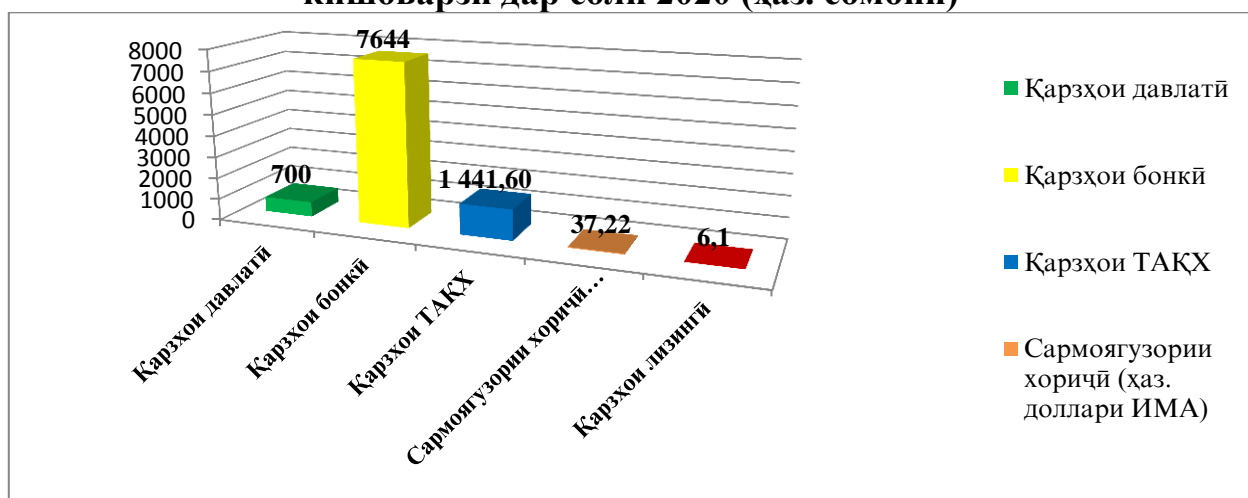
¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 24.04.2010 ш. Душанбе

Номгӯи институтҳо	Имконият ва баргарӣ	Мушкилот
Институтҳои молиявии хориҷӣ	- Ба сикли истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мувофиқ будани чараён ва муҳлати сармоягузорӣ ё қарздиҳӣ; - Зиёд будани ҳаҷми маблағ ва нисбатан паст будани меъёри фоизи қарзҳои пешниҳодшуда; - Ба шароити истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мувофиқ будани сармояи қарзӣ.	- Баланд будани сатҳи хавфҳои соҳаи кишоварзӣ барои ҷалби сармоя; - Кам будани ҳиссаи маблағгузорӣ ва сармояи хориҷӣ дар соҳаи кишоварзӣ; - Ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ набудани чараёни ҳуҷҷатгузори соҳаи кишоварзӣ.
Субъектҳои ёрирасони хориҷӣ	- Дар асоси муттаҳид кардани чараёни техникӣ ва технологӣ бештар гардидани имконияти истеҳсол ва такрористеҳсол	- Муттаҳид набудани муносибатҳои субъективӣ ва объективӣ дар байни хоҷагиҳои деҳқонӣ;
Аҳолии қобили меҳнат	- Баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат дар соҳаи кишоварзӣ бо роҳи гирифтани то 3-4 ҳосил аз як қитъаи замин.	- Ғайримаксаднок истифода бурдани маблағҳои қарзӣ; - Риоя накардани меъёрҳои агротехникӣ дар соҳаи кишоварзӣ аз тарафи аҳолии қобили меҳнат.
Кооперативҳои истеҳсолӣ	- Дар заминаи якҷанд хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ёрирасон таъсис додани кооперативҳои истеҳсолӣ ҷиҳати дастрасии бештар ба захираҳои қарзӣ ва имкониятҳои истифода ва хариди техникаи кишоварзӣ; - Дар заминаи якҷанд кооператив таъсиси корхонаи коркарди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ.	- Муттаҳид набудани субъектҳои кишоварзӣ; - Бисёрсоҳа набудани истеҳсолоти кишоварзӣ; - Дар аксар хоҷагиҳои деҳқонӣ такрор шудани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ; - Маҳдуд будани дастрасӣ ба техникаву технологияҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Баҳши институтсионалии рушди соҳаи кишоварзӣ баҳши комплексии рушди соҳа буда, тавассути ин баҳшҳо метавон рушди босуботи соҳаро аз рӯи меъёрҳои мавҷуда дар сатҳи зарурӣ таъмин намуд. Таъсири баҳши институтсионалиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи маълумоти диаграммаи 2 баҳо додан мумкин аст.

Диаграммаи 2. - Ҳиссаи баҳши институтсионалӣ дар рушди соҳаи кишоварзӣ дар соли 2020 (ҳаз. сомонӣ)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон -2021. - Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. ш. Душанбе – 2021. С.- 487, 675., Маҷмӯаи омили кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон -2021., С.- 14., Бюллетени омили бонкӣ, 2020 (305) С.- 41.

Дар асоси маълумотҳои диаграммаи 2 маълум мегардад, ки баҳши институтсионалии соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қадри кофӣ рушди соҳаро таъмин карда наметавонад, зеро нишондиҳандаҳои алоҳидаи баҳши институтсионалӣ дар кишвар то дараҷаи талабот қаноатмандкунанда нестанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ба қадри имкон як қатор тамоюлҳои мусбат вучуд доранд, ки мутобиқи он танзими давлатӣ бештар ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ равона гардидааст, аммо ин масъала қаноатмандкунанда нест. Аз рӯи нишондиҳандаҳои маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ, ки як қисми асосии ММД-ро ташкил медиҳад, он мавқеи назаррас дорад. Лекин аз рӯи ин нишондиҳандаҳои рушди бомароми соҳаро мушоҳида кардан душвор аст. Чараҳои мазкурро ҷадвали 6 ба таври возеҳ инъикос менамояд.

Ҷадвали 6.- Ҳиссаи фарқкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (млн. сомонӣ)

Солҳо	Соҳаҳо				
	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ	Истеҳсоли маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар асоси Таснифи умумии намудҳои фаъолияти хоҷагӣ	Маҳсулоти умумии кишоварзӣ (бо нархҳои муқоисавии с. 2020)	Растанипарварӣ (бо нархҳои муқоисавии с. 2020)	Чорводорӣ (бо нархҳои муқоисавии с. 2020)
2005	7206,6	1527,2	14598,3	10849,6	3748,7
2006	9335,2	2002,6	15436,6	11554,8	3881,8
2007	12804,4	2488,3	15970,1	11826,3	4143,8
2008	17706,9	3517,9	16952,2	12680,0	4272,2
2009	20628,5	3827,0	18730,0	14207,8	4522,2
2010	24707,1	4630,6	19994,3	15117,1	4877,1
2011	30071,1	7167,6	21575,3	16356,8	5218,5
2012	36163,1	8435,7	23815,3	18090,6	5724,7
2013	40525,5	8279,9	25619,6	19465,5	6154,1
2014	45606,6	10692,6	26772,3	19849,0	6923,4
2015	50977,8	11006,4	27628,9	20203,6	7425,3
2016	54790,3	11427,6	29053,9	21223,9	7830,0
2017	64434,3	13069,4	31029,6	22761,1	8268,5
2018	71059,2	14049,8	32257,2	23546,4	8710,8
2019	79109,8	16570,9	34558,7	25355,7	9203,0
2020	82543,0	18659,8	37616,6	27447,3	10169,3
Тағйирот нисбат ба соли 2005	10,4 мар.	11,2 мар.	1,5 мар.	1,5 мар.	1,7 мар.

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон -2021. Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. ш. Душанбе – 2021. С.-334-335,344, 436-437.

Аз таҳлили ҷадвали мазкур бармеояд, ки нишондиҳандаҳои муҳими макроиктисодӣ дар кишвар тамоили зиёдшавӣ доранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ агар дар соли 2005- 7206,6 млн. сомонино ташкил намуда бошад пас ин нишондиҳанда дар соли 2020- 82543,8 млн. сомонино расидааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилшаванда 10,4 маротиба зиёд мебошад. Ғайр аз ин маҳсулоти умумии кишоварзӣ дар муқоиса ба соли 2005- 1,5 маротиба, растанипарварӣ 1,5 маротиба ва чорводорӣ бошад 1,7 маротиба афзоиш ёфтааст.

Гуфтан мумкин аст, ки тибқи тағйирёбии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва ҳаҷми маблағгузории қарзҳои додасуда ба субъектҳои кишоварзӣ аз тамоми сарчашмаҳо тағйирёбии назарраси ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ мушоҳида мешавад. Вобаста ба тағйирёбии нишондиҳандаҳо ва алоқамандии онҳо функсияи зеринро истифода бурдан мумкин аст.

$$Ag = f(CR_{ag}, GDP) \quad (1)$$

дар ин ҷо, Ag – маҳсулоти умумии кишоварзӣ, CR_{ag} – ҳаҷми маблағгузории қарзҳои додасуда ба субъектҳои кишоварзӣ аз тамоми сарчашмаҳо ва GDP – маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ.

Бо истифода аз таҳлили регрессионӣ натиҷаи зерин ба даст оварда шуд:

$$Ag = 12515,5 + 1,2115 * CR_{ag} + 0,2885 * GDP$$

Аз натиҷаи муодилаи (1) бармеояд, ки ҳангоми 1 сомонӣ зиёд шудани ММД ба ҳисоби миёна 0,28 сомонӣ маҳсулоти умумии кишоварзӣ афзоиш меёбад ва ҳангоми 1 сомонӣ зиёд шудани қарз ба субъектҳои кишоварзӣ мувофиқан ба ҳисоби миёна 1,21 сомонӣ маҳсулоти умумии кишоварзӣ афзоиш меёбад. Натиҷаи санҷишҳои тестии муодилаи 1 дар ҷадвали 7 оварда шудааст.

Ҷадвали 7. - Натиҷаи санҷишҳои тестии муодилаи (1)

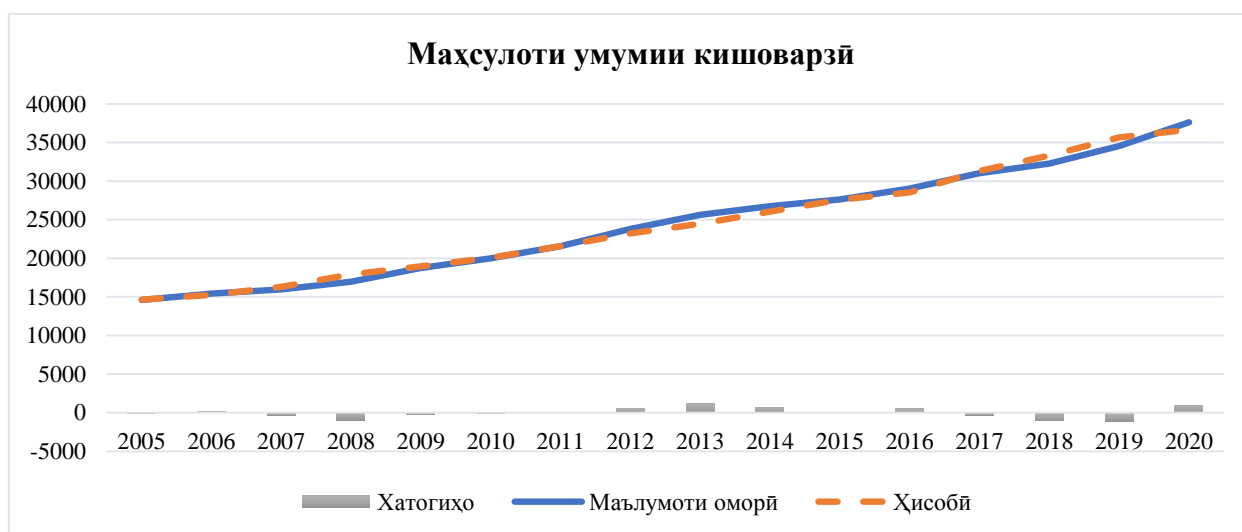
Тағйирёбанди вобаста:	Маҳсулоти умумии кишоварзӣ (бо млн.сомонӣ)			
	Коэффитсиентҳо	Ҳатогҳои стандартӣ	t-омор	P-қиммат
a – буриши y	12515.49831	494.2624196	25.32156566	0.000000
CR_{ag} – қарзҳои додасуда	1.21149961	1.943924618	0.623223555	0.5439172
GDP – маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ	0.288532099	0.008033077	35.91800285	0.000000
R-квадрат	0.991216	Критерияи F	733.479	
Банормадарории R-квадрат	0.989865	Аҳамиятнокии F	0.00000	
Ҳатогии стандартӣ	728.532			

Манбаъ: ҳисоби муаллиф бо истифода аз барномаи MS Excel ва маълумоти Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон -2021. Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. ш. Душанбе – 2021. С.- 334-335,344, 436-437.

Аз маълумоти ҷадвали 7 бармеояд, ки коэффитсиенти детерминатсионии R^2 байни тағйирёбанди вобастаи маҳсулоти умумии кишоварзӣ ва новобастаҳои ҳаҷми маблағгузории қарзҳои додасуда ба субъектҳои кишоварзӣ аз тамоми сарчашмаҳо ва маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 0,99 баробар аст. Маълум мешавад, ки дар муодилаи мазкур байни тағйирёбандаҳо алоқамандии зич вучуд дорад. Дигар нишондиҳандаҳои санҷишӣ аз ҷумлаи $t_{\text{омор}}$ ва $F_{\text{критерия}}$ низ гипотезаи нулиро рад мекунад ва тасдиқ менамоянд, ки параметрҳои муодила ва натиҷаи регрессионӣ дар маҷмӯъ аҳамиятнок ба ҳисоб мераванд. (натиҷаи муфассал дар диаграммаи 3 оварда шудааст).

Дар диаграммаи 3 маълумоти омории маҳсулоти умумии кишоварзӣ бо ҳисоби пайдонамудаи натиҷаи муодила ва ҳатоеи байни онҳо дар давраи солҳои 2005-2020 оварда шудааст

Диagramмаи 3.- Натиҷаи муодила барои маҷмӯи маҳсулоти кишоварзӣ (млн. сомонӣ)

Натиҷаи муодила барои маҳсулоти умумии кишоварзӣ (бо млн.сомонӣ)

Аз диаграммаи 3 бармеояд, ки байни маълумоти оморӣ ҳаҷми умумии кишоварзӣ ва натиҷаи муодила фарқияти кам дошта, вобаста ба муодилаи (1) мо метавонем нишондиҳандаи ҳаҷми умумии кишоварзиро дурнамо намоем (ҷадвали 8). Рушди ММД- и Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Стратегияи миллии рушд то давраи солҳои 2030 ҳамасола ба ҳисоби миёна 11%-ро ташкил медиҳад. Дурнамои ҳаҷми маблағгузори қарзҳои додашуда ба субъектҳои кишоварзӣ аз тамоми сарчашмаҳои бошад, тибқи сценария ҳамасола ба ҳисоби миёна 5% зиёд карда шавад, онгоҳ дурнамои ҳаҷми умумии кишоварзӣ чунин мешавад (ниг. ба ҷадвали 7).

Ҷадвали 7. - Дурнамои нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ то давраи солҳои 2021-2025 (млн. сомонӣ)

	2021	2022	2023	2024	2025
	Ҳисобӣ	Дурнамо			
Нишондиҳандаҳои экзогенӣ (млн. сомонӣ)					
Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ	91622,73	101701,23	112888,37	125306,1	139089,75
Ҳаҷми маблағгузори қарзҳои додашуда ба субъектҳои кишоварзӣ	314,82	320,05	336,06	352,86	370,5
Нишондиҳандаҳои эндогенӣ					
Маҳсулоти умумии кишоварзӣ	39320,88	42247,3	45494,55	49097,8	53096,2

Манбаъ: ҳисоби муаллиф

Таҳлили дурнамои нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ то давраи солҳои 2021-2025 нишон медиҳад, ки вобаста ба имкониятҳои айнии рушди нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ вобаста ба дурнамо тамоили зиёдшавӣ дорад. Аммо чунин тамоил сатҳи ҳамаҷонибаи талаботи аҳолиро бо нигоҳ доштани мувозинати нархи маҳсулотҳои истеҳсолшуда нигоҳ дошта наметавонад. Аз ин лиҳоз, таъмини рушди ҳамаҷонибаи нишондиҳандаҳои мазкур ба таври андешидани чораҳои иловагӣ дар сатҳи зарурӣ мувофиқи мақсад мешавад.

ХУЛОСА

Дар чамъбасти таҳқиқоти анҷомдодаи мо, ки фарогири масъалаҳои мубрами соҳаи кишоварзӣ ва механизмҳои самараноки ташкилии қарздиҳӣ ба ин соҳа мебошад, маводу нишондиҳандаҳои соҳа имкон медиҳанд, ки хулосаҳои дурусту самарабахш бароварда, дар ҳамин замина, пешниҳодҳои зеринро ба қадри имкон манзур намоем. Ҳамчунин механизмҳои асосие, ки натиҷаҳои таҳқиқотро муайян менамоянд баррасӣ шудаанд. Ҳамчунин як қатор пешниҳод тавсияҳо вобаста ба натиҷаҳои бадастовардашуда дар сатҳи зарурӣ ва самаранок пешниҳод шудаанд, ки моҳияти аслии таҳқиқотро инъикос менамоянд.

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Зарурати тақмили механизмҳои қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ бо хусусиятҳои хоси ҷаҳолияти соҳаи кишоварзӣ ва аҳамияту амнияти иқтисодии он баррасӣ гардида, таъсир ва механизмҳои ҷараёни тақрирестехсол ва равандҳои ба он баробар дар соҳаи кишоварзӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст [3-М].

2. Дар таҳқиқоти илмӣ интихоби механизмҳои танзими низоми қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ бо тарҳрезӣ ва ҳадафҳои самараноки хоси ин шароит, мафҳумҳои нав ва иловагии қарз мавриди таҳлил қарор гирифта, он маҷмӯи шакл ва намудҳои қарз, усулҳои қарздиҳиро ташкил медиҳад. Дар ҳамин ҷараён давлат ва дигар институтҳои молиявӣ ҳамчун механизми ҷаҳол ва дорои хусусияту воситаи муҳими иқтисодӣ, маъмурию-ҳуқуқидошта ба рушди босамари муносибатҳои қарзӣ дар соҳаҳои гуногуни кишоварзӣ дар сатҳи зарурӣ таҳлил ва арзёбӣ гардидааст. Бо вучуди ин, дар ҷаҳорҷӯбаи муайян тақмил додани низоми мавҷудаи дастгирии давлатии қарздиҳӣ, пеш аз ҳама, фондҳои давлатӣ ва маблағгузорию бучетӣ таҳқиқ гардида, мавриди арзёбии ҳамаҷониба қарор гирифтааст [14-М].

3. Арзёбӣ ва таҳлили ҷаҳолияти молиявӣ иқтисодӣ ва қобилияти пардохтпазирии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ имкон пайдо гардид, ки хусусияти хоси низоми ҷорӣ қарздиҳиро, ки аз истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ иборатанд, дар натиҷаи кушодани ҳатти қарзӣ ва ғоизҳои қарзии имтиёзнок бо пардохти як қисми ғоизҳо аз ҳисоби бучети давлатӣ баррасӣ шудааст [7-М].

4. Роҳу усулҳои арзёбии таҳияшуда дар самти баҳодиҳии иқтисодии қарзии қарзгиранда дар асоси воситаҳои бозоргири субъектҳои кишоварзӣ ва талаботи ҳадди ақали истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ барои ҷалби иловагии захираҳои қарзӣ ва истифодаи самараноки онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ғайр аз ин, дар ҷараёни омӯзиш ва арзёбии қарзҳои додасудаи низоми бонкӣ ва давлат иқтисодии қарзӣ ва дигар меъёрҳои ба он таъсиррасон бо тавсияҳои методологӣ барои муайян кардани ҳаҷми талаботи қарзии хоҷагиҳо бо назардошти қарздохунӣ муайян карда шуда, ба ҳамаҷонибаҳои манфиатдор имконияти қарзгирӣ мушаххас карда шудааст [6-М].

5. Ташкили низоми босамари қарздиҳии кишоварзӣ бо дастрасии баробар ба захираҳои қарзии бонкҳо барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ

ва коркарди онҳо, дар айни замон аз рӯйи имконпазир гардидан ба шартҳои давлатӣ, самтҳои зеринро барои рушди соҳа амалӣ ва дастгирӣ намояд:

- дастгирии ҳаматарафа дар самти сохтани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ бо роҳи ҷудо намудани қитъаҳои замин ва дар асоси ин, аз пардохти андоз ва бочҳои гумрукӣ озод намудани техникаву технологияҳои истеҳсолӣ;

- таъсиси корпоратсияҳои давлатӣ оид ба дастгирии қарзӣ, ки гирифтани қарзҳои имтиёзнок ва кафолатнокро таъмин менамояд ва доираи қарзҳои додасуда ба соҳаи кишоварзӣ муҳлати нисбатан дарозро дар бар гирифта, шароити хуби такрористеҳсолро фароҳам оварда тавонад;

- ҳавасмандгардонии хоҷагиҳои деҳқоние, ки ҳамчун кооператив таъсис дода шудаанд ва дар ин кооператив низоми бисёрсатҳа ба роҳ монда шуда бошад [3-М].

6. Дар асоси талаботи соҳа ва муҳити табиӣ ва иқлимӣ ва истеҳсолӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба қор бурдани фишангҳое, ки ба самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ мусоидат мекунанд ва омилҳои арзёбии равандҳои соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуданд [1-М].

7. Вобаста ба тағйиротҳои рушди нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва рушди ҳаматарафаи низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ мадели таъсиррасонии низоми қарзҳо таҳия гардида дурнамои рушди нишондиҳандаҳои микроиқтисодӣ аз он ҷумла рушди низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ пешниҳод гардидааст.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Дар асоси таҳқиқоти илмӣ мо самтҳои асосии таъмини рушди минбаъдаи субъектҳои кишоварзӣ тавассути қарзҳои ташкилотҳои қарзӣ инҳо мебошанд:

1. Аз рӯйи категория ва иқтидори истеҳсолӣ дастгирии субъектҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардида нишондиҳандаҳо ва имкониятҳои қарзгирии субъектҳои кишоварзӣ вобаста ба ин нишондиҳандаҳо муайян шудаанд;

2. Дастгирии давлатӣ бо роҳи ҳавасмандгардонии фаъолияти бонкӣ барои додани қарз ба субъектҳои гуногуни кишоварзӣ таҳлил гардида, оид ба як қатор меъёрҳое, ки тавассути давлат метавон ҳавасмандии қарздиҳии ташкилотҳои қарзиро зиёд намуд, таҳқиқ гардидаанд;

3. Сохтани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ бо роҳи дастгирии давлатӣ ва дар зери субсидияҳои давлат қарор додани онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифта муайян гардидааст, ки чунин масъала аз як тараф метавонад ба ғани гардонидани бозори дохилӣ мусоидат намояд аз дигар тараф чараёни истеҳсол ва такрористеҳсолро васеъ намуда ҳавасмандии қарздиҳандагонро зиёд мегардонад;

4. Бо мақсади дастгирии бевоситаи соҳаи кишоварзӣ таъсис додани бонкҳои махсусгардонидасудае, ки дорои имкониятҳои бештари қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ мебошанд баррасӣ гардида як қатор пешниҳодҳо дар қаламравӣ кишвар оид ба кушодани бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии махсусгардонидасуда манзур гардидаанд;

5. Додани қарзҳои имтиёзнок дар асоси мувофиқати гурӯҳбандии хоҷагиҳо ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ ва натиҷабархшии фаъолияти субъектҳои кишоварзӣ тавассути қарздиҳӣ;

6. Такмили сиёсати қарзии бонкҳо бо назардошти сифат ва сохтори хаттӣ қарзӣ дар давраҳои тӯлонии истеҳсолот таҳқиқ гардида масъалаи кушодани хаттӣ қарзӣ ва давра ба давра додани қарз ба субъектҳои кишоварзӣ аз тарафи низоми бонкӣ асоснок гардида ҳамзамон механизмҳои амалии ин масъала арзёбӣ гардадидаанд;

7. Тақвияти иқтидори қарзии бонкҳо ва бо ин роҳ зиёд намудани ҳаҷми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ арзёбӣ гардида иқтидори қарздиҳии низоми бонкӣ вобаста ба нишондиҳандаҳо ва захираҳои молиявӣ дар якҷоягӣ бо воситаҳои ҷалбқардашуда таҳлил гардидаанд.

ФЕҲРИСТИ ҚОРҲОИ ЧОПШУДАИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Латипова Г.С. Нақши қарзҳои бонкӣ дар самаранокии истеҳсоли маҳсулотҳои хоҷагии қишлоқ [Матн]/ Г.С. Латипова, С.Ҷ. Махшулов // Кишоварз. - 2018. -№2. – С.98-102. ISSN 2074-5435.

[2-М]. Латипова Г.С. Асосҳои институтсионалии рушди захираҳои қарзӣ дар бонкҳои тичоратӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Ҳ.А. Сандалов // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2019. №4 С.14-20. ISSN -2663-0389.

[3-М]. Латипова Г.С. Махсусияти низоми қарздиҳии бонкӣ ва муаммоҳои он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Г.С. Латипова // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2019. №4 С. 145-150. ISSN -2663-0389.

[4-М]. Латипова Г.С. Асосҳои назариявии қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2020. №2 С. 150-155. ISSN -2663-0389.

[5-М]. Латипова Г.С. Механизмҳои дастгирии қарздиҳии соҳибқорзанҳо дар соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Ш. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2020. №4 С. 18-25. ISSN -2663-0389.

[6-М]. Латипова Г.С. Иқтидори қарзии ташкилотҳои қарзӣ ва қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Ш. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2021. №4 С. 27-35. ISSN -2663-0389.

[7-М]. Латипова Г.С. Омилҳои муайянкунандаи талаботи субъектҳои кишоварзӣ ба қарз ва баҳодиҳии онҳо [Матн]/ Г.С. Латипова // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе – 2022. №1 С. 205-2012. ISSN -2663-0389.

Дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Латипова Г.С. Қарзҳои бонкӣ ва мавқеи онҳо дар ташаккули заминаҳои рушди хоҷагии қишлоқ [Матн]/ Г.С. Латипова, С.Ҷ.Махшулов // Маводҳои конференсия илмӣ-амалии байналмилалӣ ДДМИТ “Ташаккули модели инвеститсионии рушди ҶТ”. Душанбе – 2018.

[9-М]. Латипова Г.С. Зарубежный опыт организации сельскохозяйственного кредитования [Матн]/ Г.С. Латипова // Материалы международной научно-

практической конференции ТГФЭУ “Пути обеспечения устойчивости банковской системы в современных условиях”. Душанбе – 2019.

[10-М]. Латипова Г.С. Асосҳои институтсионалии такмили механизмҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону устодон донишҷӯёни ДДМИТ баҳшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2020.

[11-М]. Латипова Г.С. Таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Г.С. Латипова // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявии қарзии байналмилалӣ” ДДМИТ. Душанбе – 2021.

[12-М]. Латипова Г.С. Роҳҳои таъмини талаботи муваққатии субъектҳои кишоварзӣ ба қарз [Матн]/ Г.С. Латипова // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявии қарзии байналмилалӣ” ДДМИТ. Душанбе – 2021.

[13-М]. Латипова Г.С. Ташкили захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ ва зарурати истифодаи қарз [Матн]/ Г.С. Латипова // Конференсияи илмӣ-ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи कोरोनाвирус (COVID -19)” ДДК ба номи А.Рудакӣ. Душанбе – 2021.

[14-М]. Латипова Г.С. Масъалаҳои ҳавасмандгардонии қарздиҳии давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону устодон донишҷӯёни ДДМИТ. Душанбе – 2022.

[15-М]. Латипова Г.С. Махусият ва ташаккули захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ ва зарурати истифодаи қарз [Матн] / Г.С. Латипова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои рушди ҳамгироии саноати кишварҳои Осиёи Марказӣ» баҳшида ба солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди саноат” Коллеҷи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ. Душанбе – 2022.

**ТАДЖИКСКАЯ АКАДЕМИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

УДК: 336.77.067

На правах рукописи

ЛАТИПОВА ГУЛАНДОМ САЙХОМИДОВНА

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КРЕДИТНОГО
МЕХАНИЗМА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит**

Душанбе-2022

Диссертация выполнена в отделе «Исследование мониторинга инвестирования в агропромышленном комплексе» Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства Таджикской академии сельскохозяйственных наук.

Научный руководитель: **Шариф Рахимзода** - доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана.

Официальные оппоненты: **Хикматов Умеджон Сафаралиевич** - доктор экономических наук, первый заместитель председателя правления ЗАО «Спитамен Банк»

Джураев Бехзод Машрафович - кандидат экономических наук, доцент, начальник отдела анализа и привлечение финансирования Малого кредитного фонда «Фонда рефинансирования».

Оппонирующая организация: **ГОО Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова**

Защита состоится «__» _____ 2022 года в _____ часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете по адресу: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С содержанием диссертации и автореферата можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского государственного финансово-экономического университета www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «__» _____ 2022 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В постоянно меняющихся условиях современной экономики эффективная деятельность хозяйствующих субъектов, в том числе и в сельском хозяйстве, зависит от размера собственных финансовых ресурсов, а в случае их недостатка - от возможности привлечения кредитных ресурсов. Сезонность производства и связанная с этим нехватка собственных средств в сфере производства приводят к возникновению кредитных отношений, возникает необходимость использования кредита как дополнительного фактора, стимулирующего деятельность сельскохозяйственных субъектов.

Дополнительный спрос на денежно-кредитные инструменты в сельском хозяйстве возникает из-за длительности производственного процесса, высокой суммы затрат на производство продукции и других специфических особенностей отрасли.

Одним из возможных путей решения проблем сельского хозяйства, связанных с недостаточностью необходимых денежных средств в течение года, является установление кредитных отношений для финансовой поддержки сельского хозяйства. Поэтому целесообразным является рациональное использование банковских кредитов, исследование кредитных отношений с хозяйствующими субъектами. К сожалению, современная кредитная политика коммерческих банков ориентирована на относительно крупных заемщиков, а внимание ограничивается фермерскими хозяйствами (фермерами), которые составляют основную долю субъектов отрасли. В таких условиях возникает необходимость разработки и развития эффективных механизмов укрепления кредитных отношений в сельском хозяйстве.

Кредитные учреждения играют важную роль в удовлетворении временных потребностей сельского хозяйства в финансовых ресурсах и к доступу к кредитам, что определило научную, теоретическую и практическую значимость темы исследования.

Степень изученности научной темы. Теоретические вопросы роли кредита, систем и механизма кредитования сельскохозяйственных субъектов рассмотрены в исследованиях зарубежных ученых, таких как М.М. Коробейников, О.И. Лаврушин, М.А. Лишанский, И.Б. Маслова, К. Пиплз, Э.А. Сагайдак, Е.В. Серов, Ю.В. Трушин, М.М. Усоскин, А.А. Хандруев, Л.И. Холод, Ю.Е. Шенгер, Р.Р. Юняев, Р.Г. Янбих и др.

Проблемы совершенствования системы кредитования, деятельности хозяйствующих субъектов сельского хозяйства отражены в работах ряда ученых и специалистов, таких как Г.В. Беспехотный, Х.А. Борхунов, И.Н. Буздалов, А.М. Гатаулин, А.А. Голованов, А.Б. Гордеев, Л.И. Количев, К.Ю. Королев, А.А. Купавых, Д.А. Мурзин, Е.С. Мезенцев, А.С. Пономарева, А.С. Сидорук, Д.Б. Эпштейн, В.М. Пахомов, А.В. Ткач, М.Л. Хайнсин, И.Ф. Хицков, Е.В. Худяков, А.В. Чайнов.

В зарубежной экономической литературе основное внимание уделяется формам поддержки сельхозпроизводителей, оценке влияния помощи с точки

зрения эффективного использования имущества и деятельности банков в сельском хозяйстве на уровне микрокредитования.

Проблемы развития процесса банковского кредитования сельского хозяйства и пути их решения после обретения независимости Республики Таджикистан находятся на рассмотрении Правительства страны и ученых, изучающих вопрос экономики сельского хозяйства. Важную роль в исследовании этого вопроса сыграли такие ученые, как Т.Н. Назаров, Ш. Рахимзода, Л.Х. Саидмурадов, Н.К. Каюмов, Р.К. Рахимов, Р.Р. Кудратов, Д.Б. Кадирзода, Х.Р. Исаинов, А.Б. Мирсаидов, Х.А. Одинаев, Ш.К. Хайрзода, Х.У.Умаров, У.С. Хикматов, К.К. Давлатзода, Т.Дж. Усманова, А.А. Ходжаханов, Г.Ф. Пиризода, Х.А. Сандалов, К.Ф. Сайфуров, С.Дж. Махшулов.

Имеющийся опыт кредитования и кредитных отношений с субъектами сельского хозяйства показывает, что кредитные организации не могут в полной мере удовлетворить потребности сельского хозяйства из-за высокого кредитного риска. Различные сельскохозяйственные предприятия, в свою очередь, не имеют возможности привлекать долгосрочные кредиты из-за отсутствия достаточного обеспечения ликвидности. Кроме того, краткосрочность банковских резервов остается проблемой в процессе кредитования сельскохозяйственных предприятий.

Связь исследования с программами или научными темами.

Проведенное исследование тесно связано с правовыми актами Республики Таджикистан в области аграрной политики, а также с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Национальной стратегией финансового охвата Республики Таджикистан на 2022-2026 годы и среднесрочной программой развития Республики Таджикистан на 2016-2020 годы. Также, исследование выполнено в рамках тематики научно-исследовательских работ отдела «Исследование мониторинга инвестирования в агропромышленном комплексе» Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства Таджикской академии сельскохозяйственных наук «Совершенствование механизма разработки и реализации инвестиционных проектов в отраслях агропромышленного комплекса».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью диссертационного исследования является разработка теоретических основ механизма формирования кредитных отношений и разработка практических рекомендаций по их развитию в сельском хозяйстве Республики Таджикистан.

Задачи исследования:

- изучение важнейших вопросов процесса формирования кредитных ресурсов и их мобилизация в сельское хозяйство;
- выявление ряда важнейших элементов формирования кредитных отношений и их влияние на развитие отрасли, выявление проблем, препятствующих развитию кредитных отношений субъектов сельского хозяйства;

- научно-практическое обоснование необходимости расширения механизмов доступа к кредитам для сельского хозяйства и предприятий, перерабатывающих сельскохозяйственную продукцию.

- рассмотрение роли государства в обеспечении развития сельского хозяйства и обоснование основных направлений государственной политики по стимулированию кредитования сельского хозяйства;

- предложение путей развития банковских кредитов и кредитных отношений в целях укрепления эффективной материально-технической базы субъектов сельского хозяйства;

- поиск эффективных путей накопления капитала сельскохозяйственных организаций и возможности привлечения кредитных ресурсов в современных условиях.

Объектом исследования являются взаимосвязь и взаимозависимость субъектов, возникающие в процессе осуществления кредитных отношений и кредитования сельскохозяйственного сектора Республики Таджикистан.

Предметом исследования являются механизмы формирования кредитных отношений, и их интеграция в процесс кредитования сельского хозяйства.

Гипотеза исследования. Проведенное исследование сосредоточено на основных и актуальных вопросах системы кредитования субъектов сельского хозяйства, проведен анализ ряда показателей, отражающих реальность вопросов кредитования субъектов сельского хозяйства в различных формах, а их результаты представлены с учетом имеющихся возможностей для реализации. Посредством анализа и обзоров будет усилена система кредитования сельскохозяйственных субъектов на основе проведенного исследования.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой исследования являются научные работы отечественных и зарубежных ученых, посвященных проблеме развития кредитной системы сельскохозяйственных субъектов и возможных путей ее поддержки.

Методологические основы исследования включают в себя изыскания и исследования ряда отечественных и зарубежных ученых и сформированы из существующих методик оценки кредитных потоков субъектов сельского хозяйства, документов стратегического развития Республики Таджикистан, данных Национального банка Таджикистана, данных кредитных организаций, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Для решения поставленных задач использовались следующие научные методы: монографический метод, статистический анализ, математико-экономический метод, демографическо-сравнительный метод и экспериментальный метод. Использование указанных методов обеспечивает научную обоснованность механизма формирования кредитных отношений и процесса кредитования аграрного сектора, теоретические и практические результаты, выводы и предложения.

Источник информации. Научное исследование выполнено на основе официальных данных Национального банка Таджикистана, бюллетеней

банковской статистики, отчетов коммерческих банков и их официальных сайтов, отраслевых руководств и нормативных документов, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальных данных иностранных банков и веб-сайтов.

Исследовательская база. Исследование выполнено в отделе «Рынок средств производства и услуг» Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства Таджикской академии сельскохозяйственных наук.

Научная новизна исследования заключается в углублении теоретических положений сущности кредитных отношений и механизмов кредитования, формировании финансовых ресурсов в сельском хозяйстве; разработка методических и практических рекомендаций по развитию кредитных отношений в сельское хозяйство.

К основным научным результатам исследования, определяющим его научную новизну, относятся:

- оценено использование эффективных методов организации процесса кредитных отношений и кредитования сельского хозяйства за счет увеличения производственных мощностей сельского хозяйства;

- доказана определяющая величина возможных финансовых ресурсов сельскохозяйственного сектора и, таким образом, увеличение процесса воспроизводства в отрасли и снижение уровня банковских рисков, продолжительности производственного цикла и низкий уровень затрат;

- выявлено и охарактеризовано решение проблем сущности кредитования сельского хозяйства при помощи совокупных хозяйственных отношений между кредитными организациями и субъектами сельского хозяйства, включающего в себя различные характеристики кредитного риска, в основном характер срока кредитования, постоянную ответственность государства за развитие сельского хозяйства в условиях кредитных обязательств, периодов повышенного спроса и на основании этого определено кредитование сельского хозяйства, каждое из которых характеризуется уровнем развития кредитной системы и характеристиками предоставления и использования кредитных ресурсов в сельском хозяйстве.

- обсуждены и оценены поддерживаемые и обоснованные направления политики государственной поддержки, способствующих повышению доступности кредитных ресурсов для сельского хозяйства, такие как процесс кредитования и целевого использования кредитных средств, развитие сельскохозяйственной кооперации и сельскохозяйственного страхования;

- оценена кредитоспособность субъектов сельского хозяйства как долгосрочная перспектива финансового состояния сельского хозяйства с целью снижения банковских рисков в кредитном процессе, выявлена кредитоспособность субъектов сельского хозяйства;

- оценены перспективы развития макроэкономических показателей на основе сравнительного анализа и моделей, а также показано развитие системы кредитования сельскохозяйственных субъектов до 2025 года.

Основные положения, выносимые на защиту:

- рассмотрено научное обоснование развития кредитных отношений и его основных механизмов в сельском хозяйстве;
- в зависимости от экономической конъюнктуры государства и возможностей отрасли обсуждалось определение основных факторов заинтересованности сельхозпредприятий в кредитах;
- проведена оценка использования зарубежного опыта сельскохозяйственного кредитования и механизмов использования этого опыта в Республике Таджикистан в рамках имеющихся возможностей, на необходимом уровне проведен анализ доли и механизмов кредитования сельхозпредприятий в период независимости;
- определены характеристики сельскохозяйственного производства и в зависимости от этих характеристик выявлена кредитоспособность в сельском хозяйстве;
- всестороннему исследованию и рассмотрению подлежат основные направления поддержки и совершенствования механизмов кредитования сельскохозяйственных предприятий в современных условиях, обсуждены периоды востребованности кредита на уровне сельскохозяйственных субъектов;
- проанализированы макроэкономические показатели и спрогнозированы перспективы развития системы кредитования субъектов сельского хозяйства до 2025 года.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретическая значимость исследования заключается в разработке теоретических основ развития кредитных отношений в сельском хозяйстве Республики Таджикистан таких как: расширение и углубление сущности кредитных ресурсов и определение категории механизмов развития кредитных отношений в сельском хозяйстве; определение периодов избыточного кредитования сельского хозяйства. Основные теоретические положения диссертационного исследования обосновываются конкретными предложениями, которые направлены на обеспечение сельского хозяйства кредитными ресурсами.

Научная и практическая значимость работы состоит в определении совместных направлений государственной и банковской политики, способствующих повышению доступности банковских кредитов для сельского хозяйства, и разработке механизмов оценки кредитоспособности сельского хозяйства и механизм определения оптимальной потребности сельскохозяйственных организаций в кредитных ресурсах.

Кредитные организации при разработке кредитной политики и государственные органы при разработке соответствующих нормативно-правовых документов и принятии решений по реализации задач по обеспечению сельского хозяйства кредитными ресурсами могут использовать представленные рекомендации.

Степень достоверности результатов исследования. В выполненном исследовании были проанализированы все те вопросы, которые необходимы в

отношении механизмов кредитования сельскохозяйственных субъектов, обоснованы точными полевыми данными, а последовательность исследования теории, методики и практики оценена на должном уровне. Также все вопросы и предложения и оценки подкрепляются статистическими фактами и цифрами, отчетами профильных министерств и ведомств по исследуемой теме. В то же время представленные предложения и анализы могут способствовать всестороннему развитию отрасли на необходимом уровне.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Результаты исследования соответствуют следующим пунктам Паспорта номенклатуры специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07 - Финансы, денежные операции и кредит: 8.1. Теория, методология и основы концептуальной разработки денежной системы и механизмов денежного обращения; 9.3. Развитие инфраструктуры современных кредитных отношений, форм и методов кредитования. 9.4. Моделирование кредитной системы и кредитного механизма; 10.19 - Методология и механизм формирования и использования банковских ресурсов; 10.21 - Банковские резервы и их организация. Банковская политика в сфере привлечения средств. Проблемы эффективного использования банковских ресурсов.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. В выполненном исследовании проведен ряд анализов относительно возможных механизмов заимствования и кредитования различных сельскохозяйственных субъектов, исследованы и обсуждены пути решения существующих проблем. А также были использованы общенаучные методы, такие как: регламентированный подход к объекту и теме исследования, диалектическая логика, анализ и синтез, сравнение и суммирование, классификация, метод научно-теоретических выводов и моделирования, обеспечивающие полноту и достоверность диссертации.

Апробация и реализация результатов исследования. Практическая подача результатов диссертации заключается в определении совместных направлений государственной и банковской политики, что будет способствовать повышению доступности банковских кредитов для сельского хозяйства, а также разработке механизмов оценки кредитоспособности сельского хозяйства и механизм определения оптимальной потребности сельскохозяйственных организаций в кредитных ресурсах.

Кредитные организации при разработке кредитной политики и государственные органы при разработке соответствующих нормативно-правовых актов и принятии решений по реализации задач по обеспечению сельского хозяйства кредитными ресурсами могут использовать представленные рекомендации.

Публикация по теме диссертации. Выводы и основное содержание диссертации опубликованы автором в 15 статьях, общим объемом 6,5 п.л., (с авторскими правами), 7 из них опубликованы в журналах, входящих в перечень Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Объем и структура диссертационной работы определены целью, задачами и внутренней логикой исследования. Научное исследование состоит

из введения, трех глав, заключения и списка литературы (190 наименований). Материал диссертации представлен в объеме 185 страницы компьютерного текста, в том числе 3 рисунка, 22 таблицы, 8 диаграмм.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении конкретно изложены проблема и уровень исследования, цели и задачи, объекты и темы, гипотеза исследования, новизна и пункты, выносимые на защиту, а также показан вклад автора в реализацию результатов исследования.

В первой главе – «Теоретические основы развития кредитования в сельском хозяйстве», рассмотрены теоретические аспекты кредитных отношений в сельском хозяйстве, факторы, определяющие спрос субъектов сельского хозяйства на кредит и их оценка, отражение теоретических и методологических аспектов кредитования сельскохозяйственных субъектов в исследованиях отечественных и зарубежных ученых.

В экономической литературе значение кредита и кредитных отношений разъясняется по-разному, и его практические аспекты являются основным направлением нашего исследования. Как правило, заемщики по-разному относятся к спросу на кредиты в зависимости от своих возможностей. Заемщиками являются хозяйствующие субъекты, которые удовлетворили свои потребности за счет кредита и преуспели в своей сфере деятельности, а также есть лица или хозяйствующие субъекты, которые теряют свои возможности из-за нецелевого использования кредита.

Независимо от этого, в современных условиях кредитование является дополнительным двигателем современной экономики и финансовой системы в современном времени. С этой точки зрения изучение и исследование понятий кредита и кредитных отношений во взаимосвязи с современными экономическими процессами и особенностями эпохи глобализации целесообразны и по-разному отражаются. В условиях ограниченности финансовых ресурсов различных сельскохозяйственных субъектов возрастает потребность в формировании базы для строительства технопарков в поле, а также орошения сельскохозяйственных угодий и улучшения технических условий в поле. Этапы развития кредитных отношений с рядом наглядных случаев представлены в тексте диссертации.

Производители сельскохозяйственной продукции могут сыграть решающую роль в замене импортируемых из-за рубежа экологически неустойчивых продуктов. Кредитные отношения с сельскохозяйственными отраслями чрезвычайно сложны в современных условиях и облегчают отношения по целевому использованию кредитных ресурсов, созданию технической базы для переработки за счет банковских кредитов, ускорению производства и воспроизводства.

Сельскохозяйственные кредиты представляют собой форму кредитных отношений в экономике и доступности денежных инструментов по специфическим признакам для производителей сельскохозяйственной продукции. В области сельского хозяйства наиболее важным фактором для

плавного развития является поиск эффективных и современных механизмов в этом направлении, чтобы способствовать активизации наиболее важных секторов этой области.

В текущих условиях страны можно наблюдать, что существует множество категориальных механизмов кредитования, которые представлены на рисунке 1.

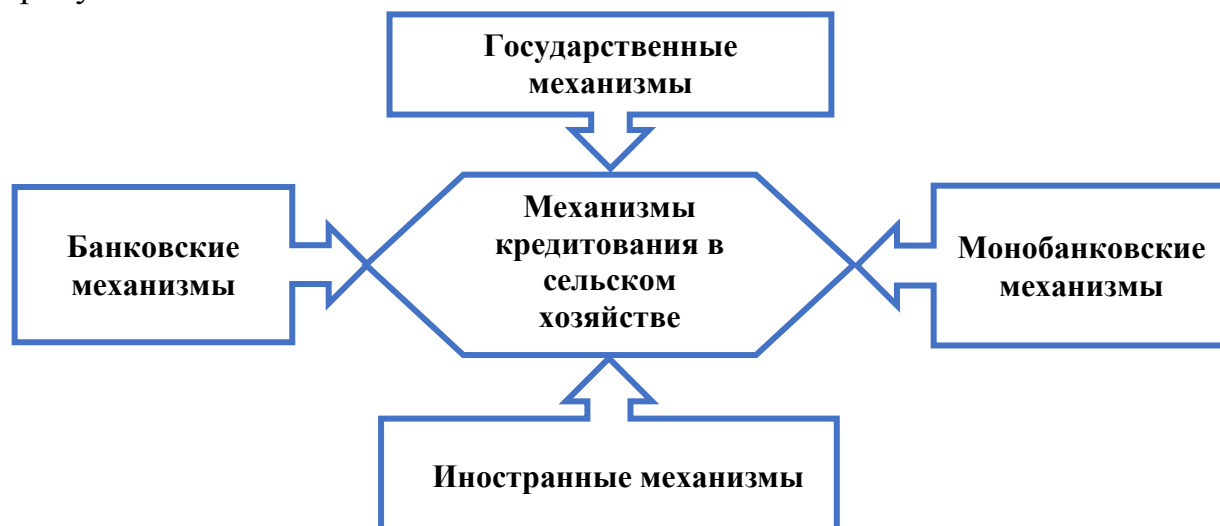

Рисунок 1. - Механизмы возможностей сельскохозяйственного кредитования в Республике Таджикистан.

Источник: составлено автором

Определяющими факторами спроса на сельскохозяйственные кредиты в Республике Таджикистан являются: отсутствие собственных ресурсов у сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств; отсутствие технических ресурсов для переработки и ведения сельскохозяйственной деятельности в Республике Таджикистан; высокая зависимость сельского хозяйства от климатических условий; продолжительность производственного цикла до реализации готовой продукции; недостаточность предприятий по переработке сельхозпродукции и др.

На основе нашего исследования выяснилось, что специализированные кооперативные банки играют ключевую роль в эффективном механизме кредитования сельского хозяйства в ряде развитых стран. Например, сельскохозяйственные кредиты составляют 75% всех кредитов, выдаваемых кооперативными банками во Франции, 44% в Германии и 26% в США.

Как стало ясно из нашего исследования, одним из действующих механизмов в развитых и развивающихся странах в области сельского хозяйства, таких как США, Франция, Германия, Великобритания, Канада и страны Центральной Азии - Узбекистана, Казахстана и Кыргызстана, являются с одной стороны, активность государственного механизма в развитии сельского хозяйства, а с другой стороны, постепенно снижающаяся процентная ставка, выдаваемая сельскому хозяйству.

С учетом недостаточного уровня рентабельности сельскохозяйственного производства и уровня рисков, характерных для отрасли, процентная ставка по кредитам, выдаваемая банковской системой сельскохозяйственным субъектам,

в 1,5 раза выше, чем в соседних странах (Узбекистан, Казахстан и Кыргызстан), что можно наблюдать в таблице 1.

Таблица 1. - Средняя процентная ставка по кредитам, выдаваемая сельскохозяйственным субъектам банковской системы, зависит от суммы

Наименование	Сумма	Процент
В национальной валюте (сомони)	от 500 до 30000 сомони	30% годовых
	от 30000 до 50000 сомони	28% годовых
	от 50000 сомон и больше	26% годовых
В иностранной валюте (доллар США)	от 100 до 6000	19% годовых
	от 6000 до 10000	17% годовых
	Больше чем 10000	15% годовых

Источник: расчёты автора на основе отдельных данных из отчетов банковской системы (банки, выдающие кредиты сельскохозяйственным предприятиям)

Из этой таблицы видно, что одной из основных проблем отрасли является высокая процентная ставка по кредитам, выдаваемая банковской системой, которая очень высока по сравнению с соседними странами. Процентная ставка по кредитам, выдаваемая субъектам сельского хозяйства в Российской Федерации - с 7,8% до 12,5%, Узбекистане - с 7% до 11,5%, Казахстане - с 3% до 10%, Кыргызстане с 11,8% до 18% и в Республике Таджикистана 19-31%.

Принимая это во внимание, из анализа таблицы 2 ясно, что целесообразно максимально использовать опыт ряда стран Центральной Азии таких стран как Узбекистан, Казахстан и Кыргызстан по успешному развитию сельского хозяйства в Республике Таджикистан.

Таблица 2. – Особенности отличия, механизмы и возможности кредитования ряда стран Центральной Азии в 2020 году

Страны	Активы банковской системы	Доля активов банковской системы в ВВП	Кредиты сельскому хозяйству	Процентные ставки по сельскохозяйственным кредитам	Сумма кредита	Срок кредита	Доля кредитов, предоставленных сельскому хозяйству, в ВВП
Казахстан	41 071, 2 млн. тенге	13,4%	234 3,3 млн. тенге	аз 3% то 10%	В зависимости от запроса	до 7 - лет	5,7%
Кыргызстан	289,3 млрд. сом	18,8%	6 572,3 млн. сом.	от 11,8% до 18%	от 7-млн. сом. до 35 млн. сом.	от 1 – года до 7 -лет	2,3%
Узбекистан	272 726,9 млрд. сум	53,3%	1 694,6 млрд. сум.	11,5%	В зависимости от запроса	от 1 - года до 5 -лет	0,62%
Таджикистан	26 307,38 млн. сом.	31,87%	764 400,0 тыс. сом.	от 19% до 31%	от 1000 сом. до 1-млн. сом.	от 3 – мес. до 60 –мес.	2,9%

Источник: расчеты автора на основе данных отчетности центральных банков республик Узбекистан, Казахстан, Кыргызстан и Таджикистан.

На практическом опыте нашего исследования доказано, что одним из основных механизмов и приоритетов развития сельского хозяйства во всех исследуемых странах является наличие кредитных возможностей и льгот по сроку и процентной ставке кредита, а также прямой государственной поддержки.

Во второй главе - «Анализ кредитных отношений с субъектами сельского хозяйства Таджикистана», проанализированы и рассмотрены формирование финансовых ресурсов субъектов сельского хозяйства и необходимость использования кредита, общий обзор механизма кредитования субъектов сельского хозяйства Таджикистана, кредитный потенциал кредитных организаций и кредитоспособность сельскохозяйственных субъектов.

Вопрос обеспечения продовольственной безопасности в условиях угрозы и риска волновал все страны мира. Потому что в такие сложные времена обеспечение населения основными продуктами питания является одной из главных задач каждого государства. В таких условиях сельское хозяйство каждого отдельного государства должно быть развитым, целостным и активным. Сельское хозяйство представляет собой широкую и активную систему хозяйства, занимающуюся непосредственным производством сельскохозяйственной продукции, а также обеспечением населения качественными, экологически чистыми продуктами питания.

Основу развития отрасли в большинстве стран мира, в том числе и в Таджикистане, составляют сельское хозяйство, животноводство и садоводство. С этой точки зрения в производственном процессе можно выделить ряд отраслевых особенностей: сезонный характер сельскохозяйственной деятельности; высокая зависимость данной отрасли от природно-климатических факторов; большая продолжительность производственного цикла; разница в денежном потоке и монетизации произведенной продукции и т.д.

В условиях резкого изменения геополитической ситуации в мире с целью нахождения источников инвестиций в сельское хозяйство, поиск возможностей кредитования сельскохозяйственных субъектов и его эффективного механизма сильно зависит от анализа и оценки финансовых возможностей отрасли и количества ресурсов. В современных условиях организация процесса кредитования в сельском хозяйстве должна быть ориентирована на упрощенную систему и льготы кредитования, возможность его погашения и снижение уровня кредитных рисков, а также расширение кредитного портфеля банков.

В зависимости от совершенствования основных направлений кредитной политики кредитных организаций кредитные организации могут предоставлять кредиты на следующих условиях: создание инноваций в области сельского хозяйства; долгосрочное и льготное кредитование для производителей сельскохозяйственной продукции; кредитование субъектов, на долю которых приходится 78 % переработки и купли-продажи сельскохозяйственной продукции; создание отраслевых кредитных кооперативов; инвестирование в приоритетный сектор сельской местности и, таким образом, создание необходимой инфраструктуры для эффективного производства и переработки сельскохозяйственной продукции.

Сегодня в Республике Таджикистан единственным действующим механизмом, поддерживающим деятельность сельскохозяйственных субъектов, является государственный механизм, коммерческие банки, монобанковский

механизм и иностранный механизм. Влияние кредитных механизмов сельскохозяйственных субъектов можно оценить из данных, приведенных в таблице 3.

Таблица 3. - Объем финансирования кредитов, предоставленных сельскохозяйственным субъектам из всех источников на конец периода (млн сомони)

Годы	Общая сумма кредитного финансирования от банков	Сельскохозяйственные предприятия	Краткосрочные	Долгосрочные	Доля сельскохозяйственных кредитов в общей сумме банковских кредитов %
2005	524,3	53,8	51,0	68,9	10,2 %
2006	515,8	42,6	41,9	0,7	8,2 %
2007	991,6	83,1	79,7	3,5	8,3 %
2008	2274,6	251,0	233,6	17,4	11,03 %
2009	3840,0	402,9	355,1	47,8	10,4%
2010	1905,4	356,2	172,5	183,7	18,6%
2011	2136,6	296,1	231,8	64,3	13,8%
2012	2192,4	244,0	129,3	114,7	11,1%
2013	3052,0	202,4	160,3	42,1	6,6%
2014	3905,8	306,9	202,8	104,1	7,8%
2015	4186,2	295,7	197,1	98,6	7%
2016	3810,3	192,1	161,6	30,5	5%
2017	3537,5	185,7	163,9	21,8	5,2
2018	3913,3	236,0	215,0	20,9	6%
2019	5021,1	265,3	255,3	10,1	5,2%
2020	6370,5	290,3	279,2	11,1	4,5%
В соотношении к 2005	11,1 раз.	4,3 раз.	4,4 раз.	-57,	-5,7 %.

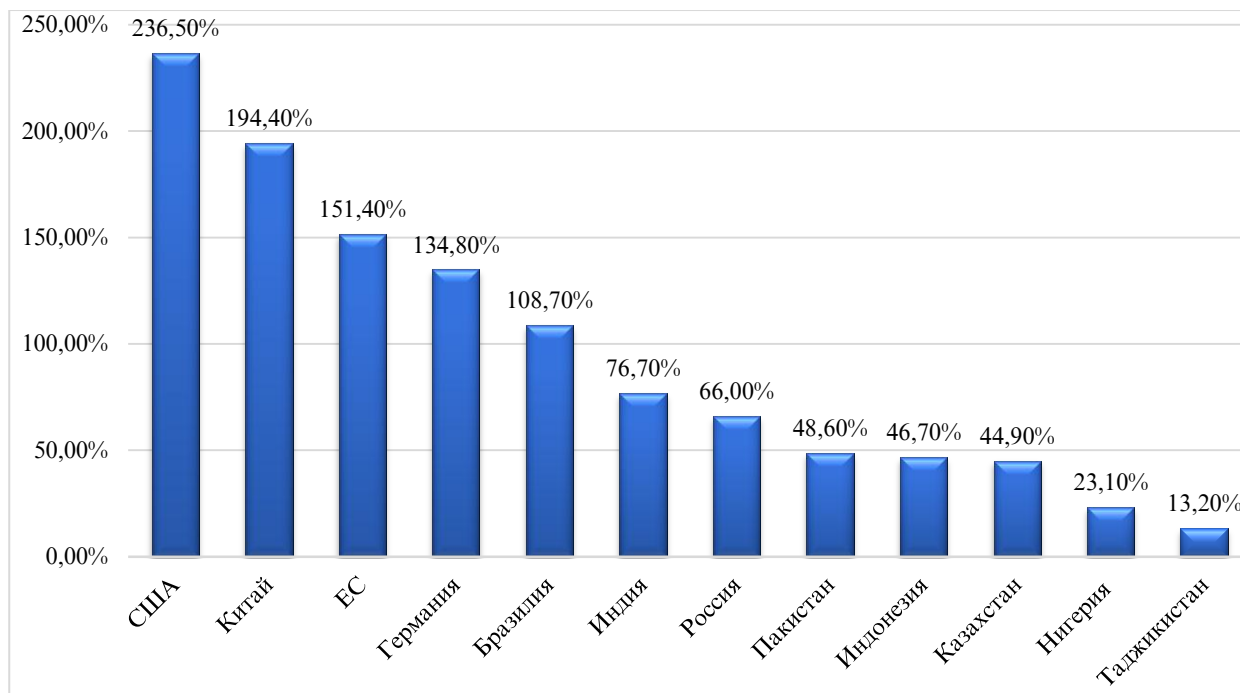
Источник: расчеты автора на основе данных статистического сборника Республики Таджикистан - 2021. Таджикистан: 30 лет государственной независимости. г. Душанбе- 2021. С.- 688-689.

Анализ показывает, что помимо наличия условий для доступа сельскохозяйственных субъектов к кредитам, существует еще ряд двусторонних проблем, усложняющих механизмы кредитования. Например, если, с одной стороны, проблемой является низкая ликвидность сельскохозяйственных субъектов, с другой стороны, основной проблемой является высокая процентная ставка банковских кредитов, уплата налогов и других обязательных платежей.

В то же время стоит отметить, что, исходя из вышеприведенного анализа и показателей, независимо от увеличения объема и доли кредитования всех хозяйствующих субъектов, кредитование сельского хозяйства по-прежнему находится на неудовлетворительном уровне. Следует отметить, что доля кредитов, выдаваемых различным хозяйствующим субъектам, в Республике

Таджикистан находится на очень низком уровне по сравнению с другими странами.

Диаграмма 1. -Доля кредитов в ВВП стран мира (в процентах)

Источник: Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. - 2017, Vol. 7, Is. 5B, p.347, Банковский статистический бюллетень 2011 г. - №12 (197); 2015. - №12 (245); 2019. - №12(293).

Данные диаграммы показывают, что доля кредитования банковской системой Республики Таджикистан всех субъектов экономики находится на низком уровне по сравнению с рядом стран мира, чему следует уделить особое внимание. Однако доля кредитов, выданных субъектам сельского хозяйства, в общей сумме кредитов составляет 2,9%, что не является удовлетворительным показателем.

Формирование финансовых ресурсов сельскохозяйственных субъектов является важнейшей особенностью деятельности и устойчивым положением организации производства сельскохозяйственной продукции и характеризуется их платежеспособностью в следующих формах: финансовая устойчивость с точки зрения ресурсов, рациональное использование имущества и формирование источников финансирования, эффективное использование возможностей, существующих в сфере. Все эти факторы оказывают непосредственное влияние на кредитные отношения субъектов сельского хозяйства с банками и небанковскими кредитными организациями и определяют необходимость использования ими кредитов.

В современных условиях экономики Республики Таджикистан сельскохозяйственные предприятия сталкиваются с рядом проблем, которые связаны с нестабильностью их финансового положения, низкими темпами обновления основных фондов, низким уровнем ресурсной организации и неблагоприятными условиями труда. Основу кредитоспособности, как отмечают отечественные исследователи, составляет поддержка приоритетных

направлений экономики страны, в том числе различных сельскохозяйственных отраслей страны, и включает в себя кредитоспособность с учетом ресурсов сельскохозяйственных субъектов с высокой степенью зависимости между кредитными организациями.

Конечно, кредитоспособность выражается в изученных нами источниках как главный фактор устойчивости и кредитообеспеченности. Кроме того, если в других случаях рассматривать кредитоспособность с точки зрения банка или банковской системы, она должна, прежде всего, включать критерии, по которым коммерческие банки могут увеличить объем выдаваемых кредитов сельскохозяйственным организациям и предприятиям и физическим лицам при помощи собственных резервных возможностей и способностей.

Следовательно, предметом нашего исследования стало отсутствие у большинства сельскохозяйственных субъектов единого бухгалтерского баланса, что является реальной проблемой для оценки кредитного состояния в сельском хозяйстве. Расширение и развитие кредитных отношений в современных условиях является одним из других механизмов процесса кредитования сельскохозяйственных субъектов, который, на наш взгляд, можно назвать цепочкой кредитных отношений (рисунок 2).

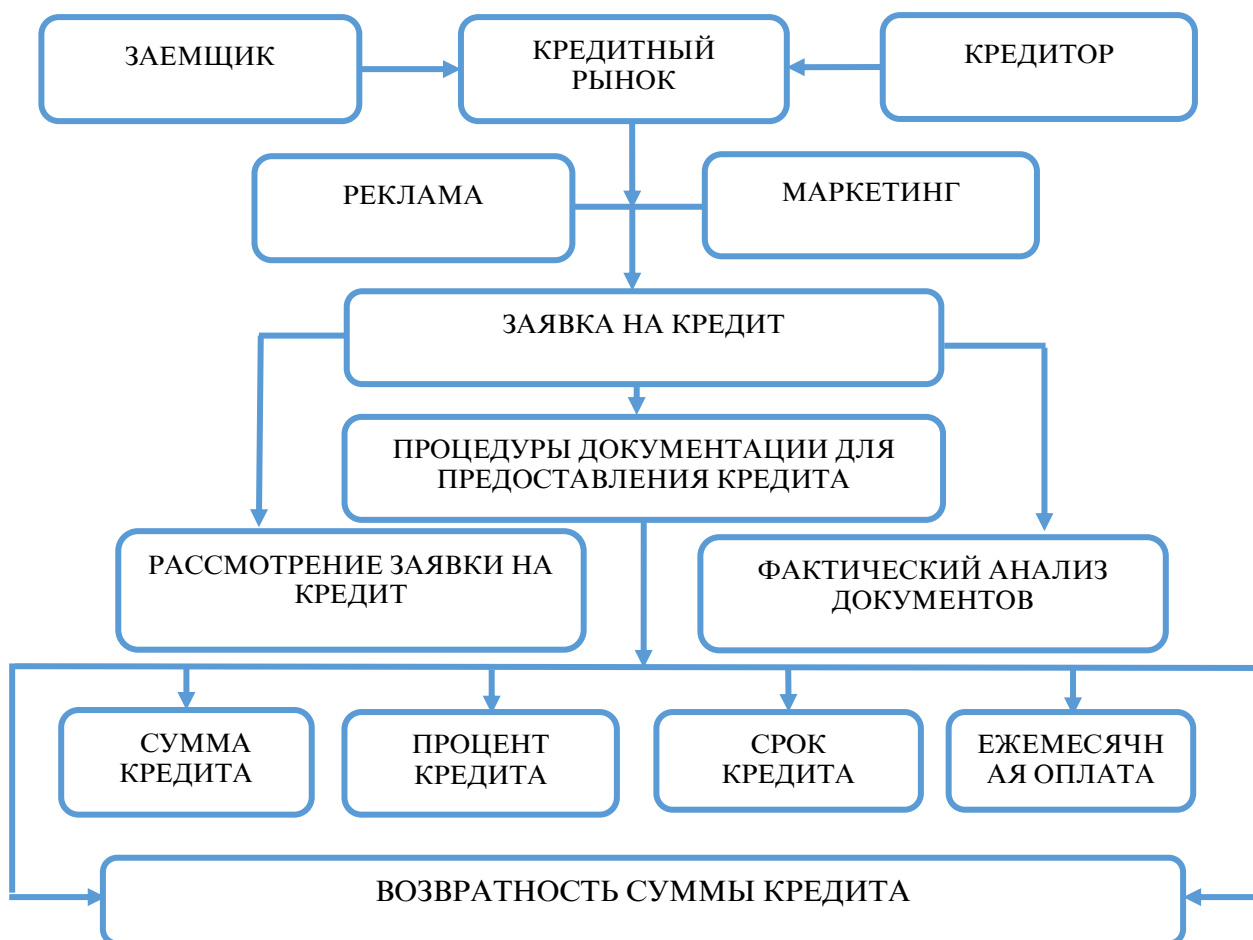

Рисунок 2. - Цепочка формирования кредитных отношений с субъектами сельского хозяйства

Источник: составлено автором

В условиях малых сельскохозяйственных предприятий создание производственных кооперативов и образцовых хозяйств с бухгалтерским учетом и балансом должно быть главной и стратегической целью сельского хозяйства.

Проблемы оценки кредитоспособности субъектов сельского хозяйства в Республике Таджикистан приведены в таблице 4.

Таблица 4. - Кредитный потенциал и потребность в заемных средствах сельскохозяйственных субъектов (млн сомони)

Годы	Показатели						
	Сумма кредитов по обязательствам	Просроченные кредиты в %	Кредиторская задолженность	Просроченные кредиты в %	Банковские кредиты	Просроченные кредиты в %	Дебиторская задолженность
2010	548,8	8,1	365,8	8,1	178,5	0,0	107,4
2011	591,0	23,7	382,6	23,3	207,5	0,4	210,3
2012	597,1	8,2	361,6	6,0	229,3	0,0	199,9
2013	554,9	20,6	298,8	20,6	252,7	0,0	152,9
2014	704,8	15,4	307,1	15,0	295,2	0,4	233,0
2015	612,8	86,5	300,2	5,1	309,2	81,4	191,2
2016	360,5	36,8	181,5	15,1	154,6	0,7	194,6
2017	414,5	16,7	250,7	16,4	163,8	0,3	178,2
2018	1159,0	26,9	865,0	26,9	294,0	0,0	471,6
2019	1144,4	5,1	799,3	5,1	345,1	0,0	384,2
2020	2523,7	1,8	1433,7	1,1	1002,9	0,7	357,9
Относительно 2010	359,8	-6,3 %	291,9	-7 %.	461,8	0,7	233,2

Источник: расчеты автора на основе Ежегодного статистического сборника Республики Таджикистан- 2011. Таджикистан: 20- лет Государственной независимости. ООО « Шарки Озод» г. Душанбе- 2011 С.- 824.-827, Ежегодного статистического сборника Республики Таджикистан - 2016. Таджикистан: 25-лет Государственной независимости. ООО « ТоРус» г. Душанбе- 2016 С.-511.-518, Ежегодного статистического сборника Республики Таджикистан - 2021. Таджикистан: 30- лет Государственной независимости. г. Душанбе- 2021. С.- 699

Анализ таблицы 4 показывает, что платежеспособность сельскохозяйственных субъектов по кредитам носит положительный характер, а кредитные обязательства сельскохозяйственных субъектов перед кредитными организациями в 2018 году практически равны нулю. В 2010 году кредиторская задолженность субъектов сельского хозяйства составила 365,8 млн сомони, а в 2020 году этот показатель равнялся 1433,7 млрд сомони, что на 492,1 млн сомони больше, чем в 2010 году. Дебиторская задолженность в отрасли, как дополнительная основа платежеспособности субъектов сельхозпроизводства по кредитам, растет, с 107,4 млн сомони в 2010 году до 357,9 млн сомони в 2020 году, этот показатель по сравнению с 2010-151 млн. сомони увеличился на 2 млн сомони. Способность сектора погашать кредиты при показателе положительной динамики в 2020 году практически равна нулю. На базе создания таких фермерских хозяйств увеличивается возможность кредитования, повышается стимул коммерческих банков и небанковских кредитных организаций к кредитованию сельскохозяйственных субъектов.

В третьей главе - «Основные направления совершенствования системы кредитования субъектов сельскохозяйственного производства»,

проанализированы и рассмотрены институциональные основы совершенствования механизма кредитования сельскохозяйственных субъектов, кредитование как фактор обеспечения временного спроса сельскохозяйственных субъектов и совершенствование его механизма, роль государства в стимулировании кредитования сельскохозяйственной отрасли.

В современных условиях Республики Таджикистан сельское хозяйство является основным фактором, обеспечивающим продовольственную безопасность страны, источником снабжения сырьем промышленных перерабатывающих предприятий, формирующих отрасль экспортного потенциала страны, а главное, базой для создания новых рабочих мест. Следует отметить, что наша страна имеет широкие возможности для производства и переработки сельскохозяйственной продукции. Сельское хозяйство является одной из важнейших отраслей экономики страны и является основным источником обеспечения населения продовольствием, промышленных предприятий страны сырьем и занятости. В экономике высок институциональный вклад механизма и процесса кредитования сельскохозяйственных субъектов, в котором, прежде всего, участвуют государство, коммерческие банки, другие небанковские финансово-кредитные организации, иностранные банки, лизинговые компании, юридические и в нем участвуют физические лица и иные физические лица.

В настоящее время в Республике Таджикистан вопрос институционального воздействия кредитования в сельском хозяйстве имеет ряд неиспользованных возможностей, активизация которых имеет общее значение. Воздействие и институциональные преимущества сельскохозяйственного кредитования показаны в таблице 5.

Таблица 5. - Интерпретация институционального влияния сельского хозяйства Республики Таджикистан

Наименование институтов	Возможности и преимущества	Проблемы
Государство	<ul style="list-style-type: none"> -Широкий спектр возможностей финансирования в области сельского хозяйства; -Субсидирование части расходов отрасли; -По мере возможностей освобождение сельскохозяйственных субъектов от уплаты налогов; -Предоставление производственных возможностей на основе выделения земельных участков; -Стимулирование предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции; 	<ul style="list-style-type: none"> -Ограниченный доступ к государственным кредитам в сельском хозяйстве; -Низкий объем государственных кредитов сельскому хозяйству; -Недостаточный уровень доходов государственного бюджета для поддержки сельского хозяйства; -Ограничение налоговых льгот в сфере сельского хозяйства.
Коммерческие банки	<ul style="list-style-type: none"> -Избыток кредитных ресурсов; -Привлечение дешевого иностранного капитала для реализации сельскохозяйственных проектов; -Взаимное сотрудничество в направлении расширения объемов кредитования для диверсификации сельского хозяйства; -Снижение процентной ставки по 	<ul style="list-style-type: none"> -Высокая процентная ставка по кредитам, предлагаемым сельскому хозяйству; -Короткий срок предлагаемых сельскохозяйственных кредитов; -Короткий срок кредитных ресурсов в кредитных организациях;

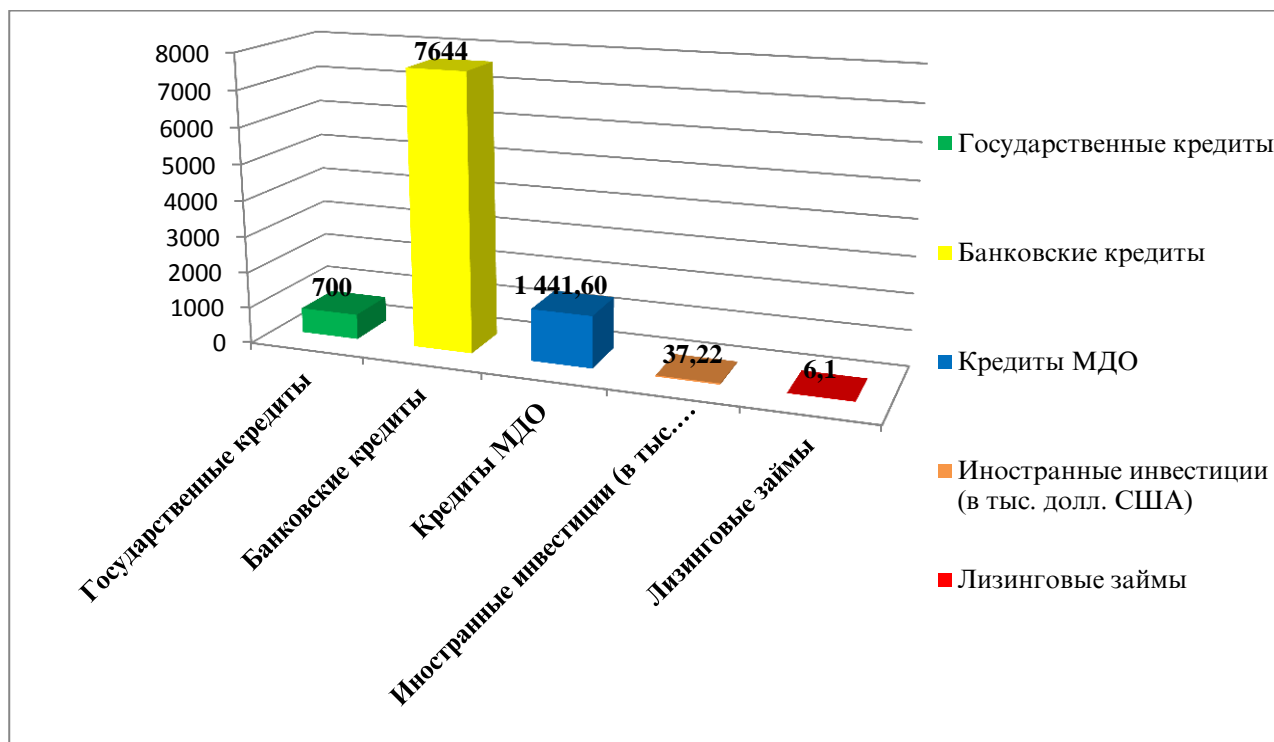
продолжение таблицы 5

Наименование институтов	Возможности и преимущества	Проблемы
Коммерческие банки	кредиту; -Увеличение суммы льготных кредитов в отдаленных районах страны в зависимости от возможностей региона; -Предоставление суммы кредита в рассрочку при помощи открытия кредитной линии.	-Отсутствие собственных ресурсов коммерческих банков; -Отсутствие льгот по процентной ставке и дополнительному сроку кредита.
Небанковские кредитные организации	-Удовлетворение потребностей сельского хозяйства; -Предоставление денег сельскому хозяйству в короткие сроки	-Ограниченные кредитные ресурсы для сельского хозяйства; -Несоответствие срока кредита и кредитных ресурсов для сельского хозяйства; -Процентная ставка предлагаемых кредитов выше, чем уровень дохода отрасли; -Короткий срок кредита; -Отсутствие льготного или дополнительного периода кредита.
Иностранные финансовые институты.	-Соответствие потока и срока инвестирования или кредитования циклу производства сельскохозяйственной продукции; -Высокая сумма денег и относительно низкая процентная ставка по предлагаемым кредитам; -Адекватность заемного капитала условиям производства и переработки сельскохозяйственной продукции.	-Высокий уровень рисков в сельском хозяйстве для инвестиций; -Низкая доля финансирования и иностранных инвестиций в сельское хозяйство; -Несоответствие международным стандартам процесса документирования в сфере сельского хозяйства.
Иностранные дочерние компании	-На основе совмещения технического и технологического потока, увеличение возможностей производства и воспроизводства	-Отсутствие единства субъективных и объективных отношений между хозяйствами;
Занятое население	-Повышение производительности труда в сфере сельского хозяйства за счет получения до 3-4 урожаев с одного участка земли.	-Нецелевое использование кредитных средств; -Несоблюдение агротехнических норм в области сельского хозяйства работающим населением.
Производственные кооперативы	-Создание производственных кооперативов на базе нескольких сельскохозяйственных и подсобных хозяйств для расширения доступа к кредитным ресурсам и возможности использования и приобретения сельскохозяйственной техники; -Создание перерабатывающего завода по производству сельскохозяйственной продукции на базе нескольких кооперативов.	-Необъединение сельскохозяйственных субъектов; -Отсутствие диверсификации сельскохозяйственного производства; -Повторение производства сельскохозяйственной продукции в большинстве хозяйств; -Ограниченный доступ к технике и технологиям производства сельскохозяйственной продукции.

Источник: составлено автором

Институциональный сектор развития сельского хозяйства является комплексным сектором развития отрасли, и посредством этих секторов можно обеспечить стабильное развитие в данной области по существующим нормативам на необходимом уровне. Влияние институционального сектора в Республике Таджикистан можно оценить на основании данных приведенных в диаграмме 2.

Диаграмма 2. - Доля институционального сектора в развитии сельского хозяйства в 2020 году (тыс. сомони)

Источник: расчеты автора на основе материалов Статистического сборника Республики Таджикистан -2021. - Таджикистан: 30-лет Государственная независимость. г. Душанбе – 2021. С.- 487, 675., Статистический сборник сельского хозяйства Республики Таджикистан -2021., С.- 14., Банковский статистический бюллетень, 2020 (305) С.- 41.

По данным диаграммы 2 становится ясно, что институциональный сектор сельского хозяйства Республики Таджикистан не может в достаточной мере обеспечить развитие отрасли, так как отдельные показатели институционального сектора в стране не удовлетворяют уровню спроса.

Анализ показывает, что существует максимально возможное количество положительных тенденций, согласно которым государственное регулирование в большей степени ориентировано на производителя сельскохозяйственной продукции, однако данный вопрос не вызывает нареканий. По показателям сельскохозяйственной продукции, составляющей большую часть ВВП, она занимает значительное место. Однако по этим показателям сложно наблюдать устойчивое развитие отрасли. В таблице 6 этот процесс наглядно отражен.

Таблица 6. - Удельный вес сельскохозяйственной продукции в валовом внутреннем продукте (млн. сомони)

Годы	Отрасли				
	Валовый внутренний продукт	Производство отечественной продукции на основе Общей классификации и видов экономической деятельности	Всего сельскохозяйственной продукции (в сравнительных ценах с 2020 г.)	Садоводство (со сравнительными ценами с 2020 г.)	Животноводство (со сравнительными ценами с 2020 г.)
2005	7206,6	1527,2	14598,3	10849,6	3748,7
2006	9335,2	2002,6	15436,6	11554,8	3881,8
2007	12804,4	2488,3	15970,1	11826,3	4143,8
2008	17706,9	3517,9	16952,2	12680,0	4272,2
2009	20628,5	3827,0	18730,0	14207,8	4522,2
2010	24707,1	4630,6	19994,3	15117,1	4877,1
2011	30071,1	7167,6	21575,3	16356,8	5218,5
2012	36163,1	8435,7	23815,3	18090,6	5724,7
2013	40525,5	8279,9	25619,6	19465,5	6154,1
2014	45606,6	10692,6	26772,3	19849,0	6923,4
2015	50977,8	11006,4	27628,9	20203,6	7425,3
2016	54790,3	11427,6	29053,9	21223,9	7830,0
2017	64434,3	13069,4	31029,6	22761,1	8268,5
2018	71059,2	14049,8	32257,2	23546,4	8710,8
2019	79109,8	16570,9	34558,7	25355,7	9203,0
2020	82543,0	18659,8	37616,6	27447,3	10169,3
Изменение к 2005 г.	10,4 раз.	11,2 раз.	1,5 раз.	1,5 раз.	1,7 раз.

Источник: расчеты автора на основе данных Статистического сборника Республики Таджикистан -2021. Таджикистан: 30-лет Государственной независимости. г. Душанбе – 2021. С.-334-335,344, 436-437.

Анализ данной таблицы показывает, что важные макроэкономические показатели в стране имеют тенденцию к увеличению. Анализ показывает, что валовый внутренний продукт в 2005 г. составляет 7206,6 млн. сомони, то этот показатель в 2020 году составил 82543,8 млн. сомони., что больше по сравнению с анализируемым годом в 10,4 раза. Кроме того, по сравнению с 2005 годом общая продукция сельского хозяйства увеличилась в 1,5 раза, растениеводства - в 1,5 раза, животноводства - в 1,7 раза.

Следует отметить, что по изменению валового внутреннего продукта и объема финансирования кредитов, предоставленных субъектам сельского хозяйства из всех источников, можно наблюдать существенное изменение объема валовой продукции сельского хозяйства. В зависимости от изменения показателей и их соотношения можно использовать следующую функцию;

$$Ag = f(CR_{ag}, GDP) \quad (1)$$

здесь Ag - общий продукт сельского хозяйства, CR_{ag} - объем финансирования кредитов, предоставленных субъектам сельского хозяйства из всех источников, а GDP - валовый внутренний продукт.

С помощью регрессионного анализа был получен следующий результат:

$$Ag = 12515,5 + 1,2115 * CR_{ag} + 0,2885 * GDP$$

Результат уравнения (1) показывает, что при увеличении ВВП на 1 сомони общая продукция сельского хозяйства увеличивается в среднем на 0,28 сомони, а при увеличении кредита субъектам сельского хозяйства на 1 сомони общая продукция сельского хозяйства увеличивается на 1,21 сомони. Результаты уравнения (1) представлены в таблице 7.

Таблица 6. – Результат тестовой проверки уравнения (1)

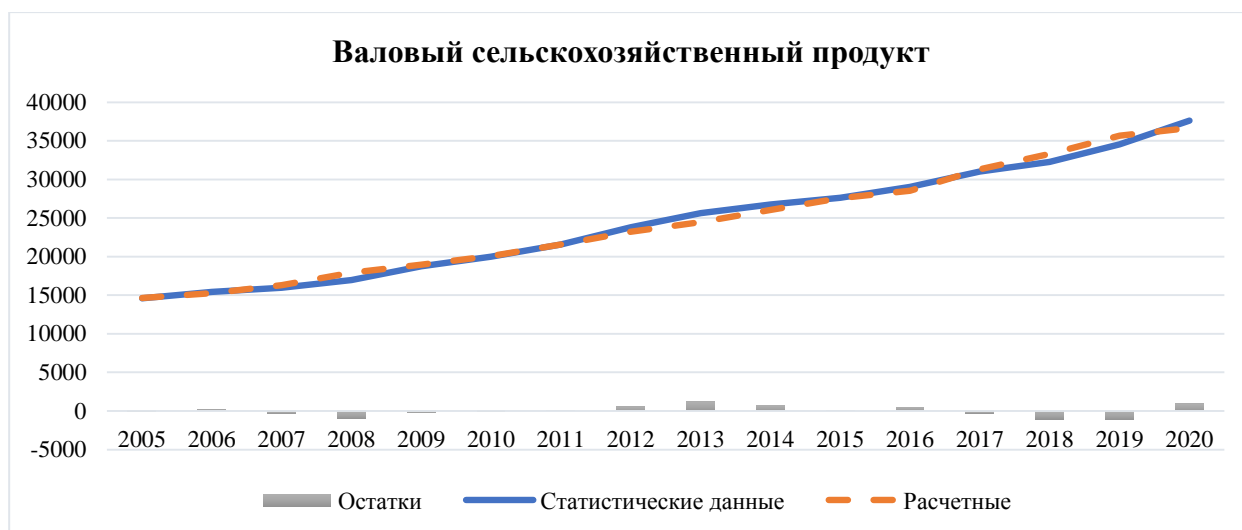
Зависимая переменная:	Общие сельскохозяйственные продукты (в млн.сомони)			
	Коэффициенты	Стандартные погрешности	t-статистика	R-цена
a –резка у	12515.49831	494.2624196	25.321565 66	0.0000 00
CR_{ag} –выданные кредиты	1.21149961	1.943924618	0.6232235 55	0.5439 172
GDP – Валовый внутренний продукт	0.288532099	0.008033077	35.918002 85	0.0000 00
R-квадрат	0.991216	Критерия F	733.479	
Фертильность R-квадрата	0.989865	Значимость F	0.00000	
Стандартные погрешности	728.532			

Источник: расчеты автора с использованием программы MS Excel и Статистического сборника Республики Таджикистан -2021. Таджикистан: 30-лет Государственной независимости. г. Душанбе – 2021. С.- 334-335,344, 436-437.

Из данных таблицы 7 следует, что коэффициент детерминации R^2 между зависимой переменной валового продукта сельского хозяйства и независимой суммой финансирования кредитов, выдаваемых субъектам сельского хозяйства из всех источников, и валовым внутренним продуктом равен 0,99. Оказывается, между переменными в этом уравнении существует тесная связь. Другие тестовые индикаторы, в том числе $t_{\text{статистика}}$ и $F_{\text{критерия}}$, также опровергают нулевую гипотезу и подтверждают значимость параметров уравнения и результата регрессии в целом (детальный результат представлен в диаграмме 3).

В диаграмме 3 представлены статистические данные по валовой продукции сельского хозяйства с расчетом результата уравнения с погрешностью между ними на период 2005-2020 гг.

Диаграмма 3. - Результат уравнения для валовой сельскохозяйственной продукции (в млн. сомони)

Из диаграммы 3 следует, что разница между статистическими данными общего количества сельского хозяйства и результатом уравнения незначительна, в зависимости от уравнения (1) можно спрогнозировать показатель общего количества сельскохозяйственной продукции (таблица 7). Рост ВВП Республики Таджикистан согласно Национальной стратегии развития до 2030 года составляет в среднем 11% ежегодно. Перспектива объема финансирования кредитов, выдаваемых субъектам сельского хозяйства из всех источников, по сценарию должна увеличиваться в среднем на 5% ежегодно, тогда перспектива общего объема сельского хозяйства будет выглядеть следующим образом (см. таблицу 7).

Таблица 7. - Прогноз макроэкономических показателей на период 2021-2025 гг. (млн. сомони)

	2021	2022	2023	2024	2025
	Расчет	Прогноз			
Экзогенные показатели (млн. сомони)					
Валовый внутренний продукт	91622,73	101701,23	112888,37	125306,1	139089,75
Объем финансирования кредитов, предоставленных субъектам сельского хозяйства	314,82	320,05	336,06	352,86	370,5
Эндогенные показатели					
Общие сельскохозяйственные продукты	39320,88	42247,3	45494,55	49097,8	53096,2

Источник: расчёты автора

Анализ перспектив макроэкономических показателей на период 2021-2025 гг. показывает, что в зависимости от текущих возможностей развития

макроэкономических показателей наблюдается тенденция к увеличению в зависимости от перспективы. Однако такая тенденция не может обеспечить всесторонний спрос населения при сохранении баланса цен на выпускаемую продукцию. С точки зрения безопасности целесообразно обеспечить полное развитие этих показателей, приняв дополнительные меры на необходимом уровне.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подводя итог проведенному нами исследованию, освещающему актуальные вопросы сельского хозяйства и эффективные организационные механизмы кредитования данного сектора, материалы и показатели отрасли позволяют сделать правильные и действенные выводы, и в этом контексте сделать следующие предложения, насколько это возможно. Обсуждаются также основные механизмы, определяющие результаты исследования. Также на необходимом и эффективном уровне был представлен ряд предложений и рекомендаций, связанных с полученными результатами, которые отражают основную суть исследования.

Основные научные результаты диссертации

1. Обсуждена необходимость совершенствования механизмов сельскохозяйственного кредитования с учетом специфики сельскохозяйственной деятельности и ее значения и экономической безопасности, изучены эффекты и механизмы воспроизводства и сходных процессов в сельском хозяйстве [3-А].

2. В научном исследовании выбор механизмов регулирования системы кредитования в сельском хозяйстве с конструкцией и эффективными целями, характерными для этих условий, новые и дополнительные понятия кредита проанализированы, что формирует совокупность форм и видов кредита и способы кредитования. В этом процессе государство и другие финансовые институты анализированы и оценены как действующий механизм, обладающий важными экономическими, административно-правовыми признаками и инструментами для эффективного развития кредитных отношений в различных сферах сельского хозяйства на необходимом уровне. Однако в определенных рамках исследовано и всесторонне оценено совершенствование существующей системы государственной кредитной поддержки, прежде всего государственных средств и бюджетного финансирования [14-А].

3. Оценка и анализ финансово-хозяйственной деятельности и платежеспособности производителей сельскохозяйственной продукции позволили выявить особенности действующей системы кредитования, заключающейся в эффективном использовании финансовых ресурсов, в результате открытия кредитной линии и льготных процентов по кредиту с уплатой части процентов из бюджета, учитываемого государством [7-А].

4. Рассмотрены способы и методы оценки, разработанные в направлении анализа кредитоспособности заемщика на основе товарных средств сельскохозяйственных субъектов и минимальных требований производителя сельскохозяйственной продукции к дополнительному привлечению кредитных ресурсов и их эффективному использованию. Кроме того, в процессе изучения

и оценки кредитов, выдаваемых банковской системой и государством, определялись кредитоспособность и другие влияющие на нее критерии с методическими рекомендациями по определению объема кредитных потребностей фермерских хозяйств с учетом погашения кредитов, причем возможность получения кредита уточнялась для всех заинтересованных лиц [6-А].

5. Организация эффективной системы кредитования сельского хозяйства с равным доступом к кредитным ресурсам банков для производителей сельхозпродукции и ее переработки, при этом на государственных условиях реализовать и поддержать следующие направления развития отрасли:

- всесторонняя поддержка в направлении строительства предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции путем выделения земельных участков и освобождения на их основе производственного оборудования и технологий от уплаты налогов и таможенных пошлин;

- создание государственных корпораций по кредитной поддержке, которые обеспечивают предоставление льготных и гарантированных кредитов, а спектр предоставленных кредитов сельскому хозяйству, включает в себя относительно длительный срок и может обеспечить хорошие условия для воспроизводства;

- поощрение фермерских хозяйств, созданных в виде кооператива, и установление в этом кооперативе многоуровневой системы [3-А].

6. Исходя из требований отрасли и природно-климатических и производственных условий в сельском хозяйстве, было определено и предложено использование инструментов, способствующих повышению эффективности сельскохозяйственного производства и коэффициентов оценки процессов сельского хозяйства Республики Таджикистан [1-А].

7. В зависимости от изменений в развитии экономических показателей и комплексного развития системы кредитования субъектов сельского хозяйства разработана модель влияния системы кредитов, и перспективы развития макроэкономических показателей, в том числе представлена разработка системы кредитования сельскохозяйственных предприятий.

Рекомендации по практическому использованию результатов

На основании проведенных нами научных исследований основными направлениями обеспечения дальнейшего развития сельскохозяйственных субъектов за счет кредитов кредитных организаций являются следующие:

1. Оценена поддержка субъектов сельского хозяйства в Республике Таджикистан по категориям и производственным мощностям, на основе этих показателей определены показатели и возможности заимствования субъектов сельского хозяйства;

2. Проанализирована и исследована государственная поддержка путем поощрения банковской деятельности по кредитованию различных сельскохозяйственных субъектов по ряду критериев, которые могут быть использованы государством для повышения кредитной заинтересованности кредитных организаций;

3. Рассмотрено строительство предприятий по переработке сельхозпродукции с государственной поддержкой и перевод их на государственные субсидии, и определено, что такой вопрос, с одной стороны, может способствовать обогащению внутреннего рынка, а с другой стороны, расширить поток производства и воспроизводства и увеличить заинтересованность кредиторов;

4. В целях непосредственной поддержки сельского хозяйства обсуждено создание специализированных банков, имеющих больше возможностей для кредитования субъектов сельского хозяйства, и внесен ряд предложений в регионах страны по открытию специализированных банков и кредитных организаций;

5. Предоставление льготных кредитов на основе соответствующей классификации фермерских хозяйств в целях повышения эффективности сельскохозяйственного производства и эффективности деятельности субъектов сельского хозяйства за счет кредитования;

6. Исследовано совершенствование кредитной политики банков с учетом качества и структуры кредитной линии в длительном производственном периоде, обоснован вопрос открытия кредитной линии и периодической выдачи банковской системой кредитов сельскохозяйственным субъектам и в то же время оценены практические механизмы решения этого вопроса;

7. Проведена оценка укрепления кредитоспособности банков и тем самым увеличения объемов кредитования сельскохозяйственных субъектов, а также проанализирована кредитоспособность банковской системы по показателям и финансовым ресурсам вместе с задействованными инструментами.

СПИСОК ПУБЛИКУЕМЫХ РАБОТ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Латипова Г.С. Нақши қарзҳои бонкӣ дар самаранокии истеҳсоли маҳсулотҳои хоҷагии қишлоқ [Матн]/ Г.С. Латипова, С.Ч. Махшулов // Кишоварз. - 2018. -№2. – С.98-102. ISSN 2074-5435.

[2-А]. Латипова Г.С. Асосҳои институтсионалии рушди захираҳои қарзӣ дар бонкҳои тичоратӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Х.А. Сандалов // Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2019. №4 С.14-20. ISSN -2663-0389.

[3-А]. Латипова Г.С. Маҳсусияти низоми қарздиҳии бонкӣ ва муаммоҳои он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Г.С. Латипова // Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2019. №4 С. 145-150. ISSN - 2663-0389.

[4-А]. Латипова Г.С. Асосҳои назариявии қарз ва муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2020. №2 С. 150-155. ISSN -2663-0389.

[5-А]. Латипова Г.С. Механизмҳои дастгирии қарздиҳии соҳибкорзанҳо дар соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Ш. Раҳимзода // Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2020. №4 С. 18-25. ISSN -2663-0389.

[6-А]. Латипова Г.С. Иқтидори қарзии ташкилотҳои қарзӣ ва қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова, Ш. Рахимзода // Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2021. №4 С. 27-35. ISSN -2663-0389.

[7-А]. Латипова Г.С. Омилҳои муайянкунандаи талаботи субъектҳои кишоварзӣ ба қарз ва баҳодихии онҳо [Матн]/ Г.С. Латипова, / Финансово-экономический вестник. – Душанбе – 2022. №1 С. 205-2012. ISSN -2663-0389.

В других изданиях:

[8-А]. Латипова Г.С. Қарзҳои бонкӣ ва мавқеи онҳо дар ташаккули заминаҳои рушди хоҷагии қишлоқ [Матн]/ Г.С. Латипова, С.Ч. Махшӯлов // Материалы международной научно-практической конференции ТГФЭУ “Разработка инвестиционной модели развития РТ”. Душанбе – 2018.

[9-А]. Латипова Г.С. Зарубежный опыт организации сельскохозяйственного кредитования [Текст]/ Г.С. Латипова // Материалы международной научно-практической конференции ТГФЭУ “Пути обеспечения устойчивости банковской системы в современных условиях”. Душанбе – 2019.

[10-А]. Латипова Г.С. Асосҳои институтсионалии тақмили механизмҳои қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Сборник статей материалов научно-теоретической конференции профессоров и студентов ТГФЭУ посвященный 30 – летию государственной независимости Республики Таджикистан. Душанбе – 2020.

[11-А]. Латипова Г.С. Таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Г.С. Латипова // Материалы международной научно-практической конференции на тему “Таджикистан в современной системе международных финансовых отношений” ТГФЭУ. Душанбе – 2021.

[12-А]. Латипова Г.С. Роҳҳои таъмини талаботи муваққатӣ субъектҳои кишоварзӣ ба қарз [Матн]/ Г.С. Латипова // Материалы международной научно-практической конференции на тему “Таджикистан в современной системе международных финансовых отношений” ТГФЭУ. Душанбе – 2021.

[13-А]. Латипова Г.С. Ташкили захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ ва зарурати истифодаи қарз [Матн]/ Г.С. Латипова // Научно-республиканская конференция на тему: “Состояние банковской системы Республики Таджикистан в период пандемии коронавируса (COVID-19)” КГУ имени А.Рудаки. Душанбе – 2021.

[14-А]. Латипова Г.С. Масъалаҳои ҳавасмандгардонии қарздиҳии давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ [Матн]/ Г.С. Латипова // Сборник статей материалов научно-теоретической конференции профессоров и студентов ТГФЭУ. Душанбе – 2022.

[15-А]. Латипова Г.С. Махусият ва ташаккули захираҳои молиявии субъектҳои кишоварзӣ ва зарурати истифодаи қарз [Матн]/ Г.С. Латипова // Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Проблемы развития промышленной интеграции стран Центральной Азии» посвященный 2022-2026г. “Годы промышленного развития” Технический колледж Таджикистана имени академика М.Осими. Душанбе – 2022.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Латипова Гуландом Сайҳомидовна дар мавзуй «Такмили механизми қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ» аз рӯи ихтисоси: 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калидвожаҳо: бонкҳои тижоратӣ, ташкилотҳои қарзӣ, қарзҳои бонкӣ, субъектҳои кишоварзӣ, механизми қарздиҳӣ, танзими низоми қарздиҳӣ, иқтидори қарзӣ, қобилияти қарзпазирии корхона, бозори қарзӣ, сармоягузорӣ, баҳши институтсионалӣ, сармояи қарзӣ, даромаднокии истеҳсолот, даври истеҳсолӣ, дастгирии давлатӣ.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳияи асосҳои назариявии механизми ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ оид ба рушди онҳо дар соҳаи кишоварзӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Зимни ҳаллу фасли вазифаҳои гузошташуда илмӣ усулҳои зерин: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, усули математикӣ-иқтисодӣ, усули демографию қиёсӣ ва усули таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шудаанд. Истифодаи усулҳои зикршуда илман асоснок кардани механизми ташаккули муносибатҳои қарзӣ ва раванди қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ, натиҷаҳои назариявӣ амалӣ, ҳулоса ва пешниҳодҳои таъмин менамояд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ дар самти қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ ақидаҳои илмӣ ва назариявии олимони ватаниву хориҷӣ ва таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ, инчунин таҳлили раванди қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ ва имкониятҳои мавҷудаи рушди соҳа, таҳлили ҳолати воқеии қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ нишон дода шудаанд. Дар диссертатсия рушди муносибатҳои қарзӣ ва механизмҳои асосии он дар соҳаи кишоварзӣ илман асоснок карда шуда, вобаста ба шароити иқтисодии давлат ва имкониятҳои соҳа омилҳои муайянкунандаи талаботи хоҷагиҳои кишоварзӣ ба қарз маълум карда шудаанд. Муаллиф, дар доираи имкониятҳои мавҷуда истифода намудани таҷрибаи хориҷии қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ ва механизмҳои истифодаи ин таҷрибаро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, ҳисса ва механизмҳои қарздиҳии хоҷагиҳои кишоварзиро дар давраи соҳибистиклолӣ дар сатҳи баланди илмӣ таҳлилу баррасӣ намудааст.

Дар таҳқиқоти илмӣ хусусиятҳои истеҳсолоти кишоварзӣ нишон дода шуда, вобаста ба ин хусусиятҳо сатҳи қарзпазирии субъектҳои кишоварзӣ муайян карда шудааст. Дастоварди назарраси илмии аспирант муайян намудани самтҳои асосии дастгирӣ ва такмили механизмҳои қарздиҳии хоҷагиҳои кишоварзӣ дар шароити муосир мебошад, вобаста ба он даврҳои талабот ба қарз дар сатҳи субъектҳои кишоварзӣ баррасӣ гардидааст. Муаллиф нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро таҳлил карда, дурнамои рушди низоми қарздиҳиро ба субъектҳои кишоварзӣ то соли 2025 ояндабинӣ намудааст. Тавсияҳои амалии муаллиф дар натиҷаи ҷамъбасти таҳқиқот аз: пешниҳоди сохтани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ бо роҳи дастгирии давлатӣ ва субсидияҳои давлат; таъсис додани бонкҳои махсусгардонидашудае, ки дорои имкониятҳои бештари қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ мебошанд; додани қарзҳои имтиёзнок дар асоси мувофиқати гурӯҳбандии хоҷагиҳо; такмили сиёсати қарзии бонкҳо бо назардошти сифат ва сохтори хатти қарзӣ; тақвияти иқтидори қарзии бонкҳо ва бо ин роҳ зиёд намудани ҳаҷми қарздиҳӣ ба субъектҳои кишоварзӣ иборат мебошанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Латиповой Гуландом Сайхомидовны на тему «Совершенствование механизма кредитования в сельском хозяйстве» по специальности: 08.00.07 – Финансы, денежные обращение и кредит

Ключевые слова: коммерческие банки, кредитные организации, банковские кредиты, сельскохозяйственные предприятия, механизм кредитования, регулирование системы кредитования, кредитный потенциал, кредитоспособность предприятия, кредитный рынок, инвестиции, институциональный сектор, заемный капитал, рентабельность производства, производственный цикл, государственная поддержка.

Целью диссертационного исследования является разработка теоретических основ механизма формирования кредитных отношений и разработка практических рекомендаций по их развитию в аграрном секторе Республики Таджикистан. Для решения поставленных задач использовались следующие научные методы: монографический метод, статистический анализ, математико-экономический метод, демографическо-сравнительный метод и экспериментальный метод. Использование указанных методов обеспечивает научную обоснованность механизма формирования кредитных отношений и процесса кредитования аграрного сектора, теоретические и практические результаты, выводы и предложения.

В диссертационном исследовании приведены научно-теоретические мнения отечественных и зарубежных ученых и передовая мировая практика, а также анализ процесса кредитования субъектов агропромышленного комплекса и существующих возможностей развития отрасли, показан анализ фактического состояния кредитоспособности субъектов агропромышленного комплекса в направлении кредитования сельскохозяйственных предприятий. В диссертации научно обосновано развитие кредитных отношений и его основные механизмы в сфере сельского хозяйства, а также выявлены определяющие факторы спроса сельскохозяйственных хозяйств на кредит в зависимости от экономических условий государства и возможностей отрасли. Автором, оценено использование зарубежного опыта сельскохозяйственного кредитования и механизмы использования этого опыта в Республике Таджикистан в рамках имеющихся возможностей, а также на высоком научном уровне проанализированы и рассмотрены доля и механизмы сельскохозяйственного кредитования в период независимости.

В научном исследовании показана специфика сельскохозяйственного производства, и в зависимости от этих характеристик определен уровень кредитоспособности сельскохозяйственных субъектов. Значительным научным достижением аспирант является определение основных направлений поддержки и совершенствования механизмов кредитования сельскохозяйственных предприятий в современных условиях, в зависимости от того, о каких периодах востребованности кредита на уровне сельскохозяйственных субъектов идет речь. Автор проанализировал макроэкономические показатели и спрогнозировал развитие системы кредитования сельскохозяйственных предприятий до 2025 года. К практическим рекомендациям автора по итогам исследования относятся: предложение о строительстве предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции за счет государственной поддержки и государственных субсидий; создание специализированных банков, имеющих больше возможностей кредитовать сельскохозяйственные предприятия; предоставление льготных кредитов на основании соответствующей классификации хозяйств; совершенствование кредитной политики банков с учетом качества и структуры кредитной линии; укрепление кредитоспособности банков и тем самым, увеличение объемов кредитования субъектов АПК.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation by Latipova Gulandom Sayhomidovna on the topic “Improving the mechanism of lending in agriculture” in the specialty: 08.00.07 - Finance, money circulation and credit

Key words: commercial banks, credit organizations, bank loans, agricultural enterprises, lending mechanism, regulation of the lending system, credit potential, creditworthiness of an enterprise, credit market, investments, institutional sector, borrowed capital, profitability of production, production cycle, state support.

The purpose of the dissertation research is to develop the theoretical foundations of the mechanism for the formation of credit relations and the development of practical recommendations for their development in the agricultural sector of the Republic of Tajikistan.

To solve the tasks set, the following scientific methods were used: monographic method, statistical analysis, mathematical-economic method, demographic-comparative method and experimental method. The use of these methods provides scientific validity of the mechanism for the formation of credit relations and the process of lending to the agricultural sector, theoretical and practical results, conclusions and suggestions.

The dissertation research presents scientific and theoretical opinions of domestic and foreign scientists and best world practice, as well as an analysis of the process of lending to agro-industrial complex entities and existing opportunities for the development of the industry, an analysis of the actual state of creditworthiness of agro-industrial complex entities in the direction of lending to agricultural enterprises is shown. The dissertation scientifically substantiates the development of credit relations and its main mechanisms in the field of agriculture, and also identifies the determining factors in the demand of agricultural enterprises for credit, depending on the economic conditions of the state and the capabilities of the industry. The author assessed the use of foreign experience in agricultural lending and the mechanisms for using this experience in the Republic of Tajikistan within the available opportunities, as well as analyzed and considered the share and mechanisms of agricultural lending during the period of independence at a high scientific level.

The scientific study shows the specifics of agricultural production, and depending on these characteristics, the level of creditworthiness of agricultural entities is determined. A significant scientific achievement of the applicant is the identification of the main directions for supporting and improving the mechanisms for lending to agricultural enterprises in modern conditions, depending on what periods of demand for credit at the level of agricultural entities in question. The author analyzed macroeconomic indicators and predicted the development of the system of lending to agricultural enterprises until 2025. Based on the results of the study, the author's practical recommendations include: a proposal to build enterprises for the processing of agricultural products at the expense of state support and state subsidies; creation of specialized banks with more opportunities to lend to agricultural enterprises; provision of concessional loans based on the relevant classification of farms; improving the credit policy of banks, taking into account the quality and structure of the credit line; strengthening the creditworthiness of banks and, thereby, increasing the volume of lending to subjects of the agro-industrial complex.

Ба чопаш 28.10.2022 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 28.10.2022. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14